

VYBRANÉ ASPEKTY KOMUNIKAČNEJ STRATÉGIE DOMINIKÁNOV NA PERIFÉRII LATINSKÉHO KRESŤANSTVA S PRIHLIADNUTÍM NA UHORSKÉ KRÁĽOVSTVO V PRVEJ POLOVICI 13. STOROČIA¹

Chosen Aspects of the Communication Strategy of the Dominicans on the Periphery of Latin Christianity with Reference to Kingdom of Hungary in the First Half of the 13th Century

Gabriel Peter Hunčaga

DOI: 10.17846/CL.2023.16.2.45-67

Abstract: HUNČAGA, Gabriel-Peter. *Chosen Aspects of the Communication Strategy of the Dominicans on the Periphery of Latin Christianity with Reference to Kingdom of Hungary in the First Half of the 13th Century.* In the 13th century, the main bearers of evangelizing activities on the periphery of Latin Christianity were the mendicant orders. Their indisputable advantage in this area was their organization built on a regional basis through provinces, which allowed them to be in direct contact with the local environment. This created a channel of communication between the papal curia and the mendicants as executors of the curial vision of the needs of the Church even in the most remote regions of the contemporary Christian world. This, of course, was also reflected in the development of the Dominicans' own communication strategy. Its portfolio in the Kingdom of Hungary in the first half of the 13th century consisted mainly of the following three aspects. The first was a certain written self-interpretation directed at the Order itself, especially in connection with the devastating invasions of the Tartars. It was reflected in a specific reflection of Dominican action in an environment with criteria of periphery. The second was the building of facilities in the form of a sophisticated network of communities on the frontier of Latin Christianity, and finally the third aspect was language and mobility. In the case of both mentioned, the specific Dominican legislation played a significant role, which was carried from the centre of the Order to its periphery.

Keywords: *Dominicans, Communication, Periphery, Kingdom of Hungary, Middle Ages*

Periférie boli naprieč dejinnými epochami špecifickým prostredím. Ako objekt záujmu dobových mocenských centier zohrávali vo viacerých ohľadoch osobitnú geopolitickú úlohu. Prelínali sa v nich vplyvy z centrálnych oblastí, pre ktoré boli ony samé nárazníkovou alebo hraničnou zónou. Mohli z nich byť klasické pohraničné regióny, vymedzené administratívnymi hranicami voči svojmu okoliu, alebo mohli byť územím, ktoré bolo od svojho okolia viac menej administratívne nezávislé (Marek 2006, 14, pozn. 2). Priestor periférie bol zvyčajne v očiach súčasníkov definovaný geograficky, politicky, nábožensky, ekonomicky, jazykovo, etnicky alebo ako osobitný kultúrny

¹ Štúdia je výsledkom riešenia projektu VEGA č. 1/0241/21 *Komunikačné stratégie duchovenstva v stredovekom Uhorskom kráľovstve.*

okruh. Na druhej strane ocitnutie sa na periférii nemuselo byť nevyhnutne výsledkom geografickej polohy, ale mohlo byť aj dôsledkom boja o hegemoniu a smerovanie aktuálnej politiky regionálnych mocností v rámci nimi definovaného lokálneho spoločenského poriadku. Z hranice či pohraničia sa tak stala pohyblivá zóna, ktorej polohu určovali pretrvávajúce kultúrne napätia a dynamiky.

Nezanedbateľným faktorom v mentálnom uchopení periférie a jej charakteristík bolo presvedčenie, že sa na nej žije podľa „zvláštnych zvykov“ s alternatívnou duchovnou a materiálnou kultúrou, architektúrou či spoločenskou hierarchiou. Preto sa považovala za „novú“ (*terra nova*), alebo „neznámu“ zem (*terra incognita*, Jensen 2017, 483-485). V období vrcholného stredoveku sa za jedno z hlavných kritérií periférnosti považovala už samotná zemepisná odľahlosť a nedostupnosť. Preto boli periférne regióny vnímané ako hranice alebo pohraničia, ako neosídlené a izolované miesta, neraz vystavené násiliu a konfrontácii cudzích kultúr (Bhreathnach 2019, 15-16). Tieto lokality s nádychom konca známeho sveta nepríťahovali len pozornosť dobrodruhov či kupcov, ale aj dychtivých misionárov, ktorí v novom prostredí túžili šíriť Božie slovo aj s rizikom podstúpenia mučeníctva.² Niekde „na konci sveta“ boli totiž šance na zisk heroických zásluh pri pokresťančovaní tamojšieho obyvateľstva oveľa väčšie ako v krajinách, ktoré boli kresťanské od neskorej antiky.

V 13. storočí boli hlavnými nositeľmi evanjelizačných aktivít na periférii latinského kresťanstva žobravé rehole (Braun 1939, 146-147). Ich nespornou výhodou v tejto oblasti bola organizácia vybudovaná na regionálnom základe prostredníctvom provincií, čo im umožňovalo byť v priamom kontakte s lokálnym prostredím. Tým sa vytvoril priestor pre komunikačný kanál medzi pápežskou kúriou a mendikantmi ako realizátormi kuriálnej predstavy o potrebách cirkvi aj v tých najodľahlejších regiónoch vtedajšieho kresťanského sveta (Miławicki 2008, 484).³ To sa, samozrejme, premietlo aj do tvorby vlastnej dominikánskej komunikačnej stratégie. Hlavné komunikačné kanály mendikantov tvorili sieť komunít a pravidelné zasadnutia generálnych kapitúl, ktoré sa z rozhodnutia IV. Lateránskeho koncilu mali konať pravidelne každý rok (*Canon XII, De communibus capitulis monachorum*, Baron – Pietras 2003, 248-251). V prípade dominikánov sa k tomu v priebehu 13. storočia pridala ešte dlhodobá prítomnosť na pápežskom dvore (Hunčaga 2013, 300-302). My sa z dobového komunikačného portfólia Rehole kazateľov zameriame na tri jeho aspekty. Prvým bola určitá sebainterpretácia smerom dovnútra rehole, najmä v spojitosti s nájzdami Tatarov. Odzrkadlila sa v špecifickej reflexii dominikánskeho pôsobenia v prostredí

² Pre prvú polovicu 13. storočia sa dobovým archetypom misionára – mučeníka v prostredí chápanom ako náboženská periféria – stal pápežský legát a cistercián Peter z Castelnau (†14. januára 1208). Zavraždili ho prívrženci albigeňcov na ceste do Arles. Inocent III. jeho smrť propagandisticky využil v prospech vyhlásenia krížovej výpravy na juhu Francúzska a z Petra z Castelnau spravil exemplárny príklad antiheretického kazateľa, pôsobiaceho v nábožensky nehostinnom prostredí, ktorý oddane realizoval predstavy pápežskej kúrie (Oberste 2003, 50-51; dva pápežské dokumenty z 10. marca 1208, RPR I 1957, 284, n. 3323 a 3324).

³ Už v najstaršej tradícii dominikánov bola intenzívne prítomná misijná túžba vyjadrená v osobných postojoch zakladateľa sv. Dominika z Caleruegy, čo sa v rámci rehole premietlo do určitého apelu na rovnaké aktivity jeho pokračovateľov. Niekedy v roku 1205 sa Dominik v sprievode biskupa Diega na ceste ad Marchias mal dozvedieť o Kumánoch, pričom mal zahorieť túžbou o ich obrátenie. „Revelavit quoque summo pontifici, sui cordis esse propositum conversioni Comanorum“ (MOPH XVI 1935, Libellus, 34-35). V podobnom duchu vypovedali o sv. Dominikovi svedkovia v jeho kanonizačnom procese. „Et sepe dixerat huic testi: Postquam ordinaverimus et instruxerimus ordinem nostrum ibimus ad Cumanos, et predicabimus eis fidem Christi, et acquiremus eos Domino.“ a „Item dixit quod multum zebebat salutem animarum non solum christianorum, sed etiam saracenorum et aliorum infidelium“ (MOPH XVI 1935, 162, 165-166).

s kritériami periférie. Druhým bolo budovanie zázemia v podobe siete komunít na hranici latinského kresťanstva a napokon tretím aspektom boli jazyk a mobilita. Jazyk ako základný dorozumievací prostriedok a mobilita ako spôsob pohybu na území periférie. Schopnosť navzájom si porozumieť a sprostredkovať obsah misijného odkazu, ďaleko od centier latinského Západu, sa javila ako kľúč ku vzájomnej funkčnej komunikácii medzi jeho nositeľmi a adresátmi.

Sebainterpretácia

Na opačnom konci stretu latinského kresťanstva s perifériou zohrali v ranej historiografii dominikánov podobnú úlohu prvých mučeníkov, ktorí vzišli z kresťansky nepriateľského prostredia, rovnako ako v univerzálnej cirkvi Peter z Castelnau, dva prípady spojené s vyčíňaním Tatárov. Najskôr v roku 1241 počas ich veľkej invázie do Európy boli zabíjaní deväťdesiat dominikáni, medzi ktorými mal byť aj Pavol Uhorský.⁴ Práve pod jeho vedením prišli prví bratia kazatelia na územie uhorskej koruny.⁵ Potom v roku 1259 padlo za obeť Tatárom v poľskej Sandomierzi štyridsaťdeväť dominikánov vrátane Sadoka, ktorý pravdepodobne patrila k štyrom spoločníkom Pavla Uhorského počas jeho príchodu do Uhorska.⁶ Obe udalosti výrazne zarezonovali v najstaršej dominikánskej spisbe a stali sa legendárne najmä v uhorskom dominikánskom prostredí (Ferrarius 1637, 34-35, 56-61, 68-72). Ferrarius dokonca v kapitole *De aliis pluribus ex Hungarie Provincia per eadem tempora martyrio candidatii* pridáva pre pomerne široké časové rozpätie rokov 1230 – 1270 informácie o ďalších minimálne tridsiatich deviatich mučeníkoch (Ferrarius 1637, 62-64). Je možné, že tieto údaje sa zakladajú na pravde, keďže tatárske nájazdy na územie uhorskej koruny sa vo väčšej či menšej miere opakovali ešte aj v druhej polovici 13. storočia a miestami boli dosť pustošivé (Altaner 1924, 118). Generálne kapituly Rehole kazateľov z rokov 1257 vo Florencii a 1259 vo Valenciennes totiž hovorili o bratoch na úteku práve pred Tatármi.⁷ Kapitulári preto vyzvali ostatné provincie, aby spolubratov – utečencov z Uhorska – s láskou prijali, až kým magister rehole nerozhodne inak. Podobnú prosbu vyslovili aj kapitulári vo Valenciennes.⁸

Pre potreby nášho príspevku je podstatný spôsob, akým o týchto udalostiach informovali oficiálne rehoľné dokumenty (napr. spomenuté akty generálnych kapitúl) a dobová rehoľná historiografia s postupne sa formujúcou vlastnou hagiografiou. Výsledkom konkrétne spracovaného písomne uchopeného naratívu, ktorý sa z centra rehole šíril v rámci celej inštitúcie, ako aj v lokalitách jej pôsobenia, bol vznik určitej predstavy o náboženských pomeroch, aké v tom čase panovali v Uhorsku, resp. v niektorých jeho regiónoch. Výsledkom bol komunikovaný obraz

⁴ „Multos ad regnum celorum festinancius ire compluit; adeo ut circiter nonaginta fratres nostri ordinis alii gladiis, alii sagittis, alii lanceis interfecti sunt, alii ignibus concremati ad regnum celorum convolaverunt. (MOPH I 1896, 307).

⁵ „Anno domini millesimo ducentesimo vigesimo primo cum magister Paulus Hungarus, qui actu legens erat in iure canonico Bononie, intrasset ordinem, cum aliis quatuor fratribus missus est in Hungariam per beatum Dominicum“ (MOPH I 1896, 305).

⁶ „Et quia nondum locum habebant egressi inde transierunt in Pannoniam, ubi ipsa nocte fratri Sadoch, qui unus erat de quatuor et postmodum prior conventus Zagrabiensis exstitit, vir magne perfectionis“ (MOPH I 1896, 305).

⁷ Ojedinelou zaujímavosťou spomedzi správ o sužovaní dominikánov zo strany Tatárov je informácia o úteku piatich mníchov z kláštora vo Vespréme (SOP 1719, IX) v rokoch 1241 – 1242, ktoré sa potom ako exulantky stali zakladateľkami ďalších dvoch ženských komunít v Nine a Zadare (Pfeiffer 1913, 163; Fejér IV/1 1829, 232; Ferrarius 1637, 542).

⁸ „Volumus. quod fratres de Ungaria et aliis provinciis si eos de terra sua fugere contigerit caritative recipiantur in provinciis. quousque per magistrum ordinis de eis ordinetur.“; „Fratres de Ungaria si a tartaris fugantur caritative recipiantur ubique“ (MOPH III 1898, 88 a 101).

o dominikánoch – mučeníkoch a vyznávačoch, ktorí si dokázali plniť zverené misijné poslanie aj v krajne nepriaznivých podmienkach.

Spomedzi kronikársky ladených textov je potrebné na prvom mieste spomenúť jeden z kľúčových dominikánskych prameňov známy pod názvom *Vitae Fratrum* – Životy bratov, vydaný v rámci oficiálnej pramennej edície MOPH I (pozn. 4-6).⁹ Súčasťou kritického vydania *Vitae* je aj tzv. *Cronica Ordinis*, v rámci ktorej sú spracované a edované dva neidentické rukopisy, z ktorých jeden bol pripisovaný Gerardovi Frachetovi a druhý sa v staršej historiografii rehole ľudovo nazýval *Chronicon Humberti*,¹⁰ lebo jeho autorstvo bolo pripisované piatemu magistrovi rehole Humbertovi z Romans. *Cronica* je cenným zdrojom informácií o dominikánskom biskupovi v Bosne v rokoch 1234 – 1237, Jánovi z Wildeshausenu (Hunčaga 2020a, 243-269), o ktorého osobnosti sú v texte edované dva listy. Prvý je pripisovaný Belovi IV. a druhý jeho manželke Márii Laskaris. Panovnícky pár sa nimi obrátil na magistra rehole a definítorov na nešpecifikovanej generálnej kapitule (pravdepodobne išlo o niektorú z kapitúl slávených v rokoch 1260 – 1262), pričom zhodne vychvaľuje zázraky a zásluhy dotyčného ako uhorského provinciála a neskôr aj ako biskupa. Obaja kladú dôraz na to, že Ján bol významný člen uhorskej provincie s dôležitou hodnosťou a nie na to, že bol magistrom rehole v rokoch 1241 – 1252. V prípade kráľovnej išlo o akcentovanie zázračného ubezpečenia zo strany Jána z Wildeshausenu, ktorého v osobnej modlitbe duchovne vzývala (*eiusdem Joannis invocassemus*), že konflikt medzi jej synom Štefanom a manželom Belom IV. bude urovnaný.¹¹

Významný podiel na formovaní predstavy o tom, že hlavnou činnosťou dominikánov v provincii *Hungaria* je boj s herézou a pokresťančovanie pohanských Tatárov a Kumánov, má populárne dielo známeho spisovateľa, kazateľa a teológa 13. storočia Tomáša z Cantimpré *Bonum universale de apibus*.¹² Ten napísal, že v čase, keď dominikáni a františkáni pôsobili v provinciách *Hungaria*,

⁹ Reprezentujú dominikánsku obdobu známejších Kvietkov sv. Františka (*Actus beati Francisci et sociorum eius*) a zachycujú podstatné udalosti zo života zakladateľa, vzniku rehole a života prvej generácie jej členskej základne. *Vitae Fratrum* vzniklo na podnet Humberta z Romans, ktorý v liste z roku 1256 nariadil provinciálom, aby zozbierali materiál nielen o Dominikovi, ale aj o „príbehoch a skutkoch, ktoré sa udiali v reholi, alebo v spojitosti s ňou, skôr ako sa na všetko zabudne.“ S podobnou výzvou prišli aj generálne kapituly v Miláne v roku 1255 a v Paríži 1256. Z množstva materiálu, ktorý bol následne zozbieraný, zostavil dominikán Gerard Frachet dielo pod názvom „*Vitae fratrum Ordinis Praedicatorum necnon cronica ordinis ab anno 1203 usque ad 1254*“, ktoré reholní predstavení odobrili v roku 1260. Záverečná časť obsahuje informácie o pôsobení dominikánov medzi Kumánmi či útrapy spôsobené Tatármi a heretikmi v Bosne. (Hunčaga 2013, 41, pozn. 142; Bériou – Hodel 2019, 391-394).

¹⁰ Aj tento text zachytáva životy prvých dominikánov od roku 1203 až do roku 1254 (SOP 1719, 111 a 260; Denifle 1886, 170, pozn. 2; Bériou – Hodel 2019, 395-432). Časť historiografie rozlišuje obidva texty tým, že jeden označuje ako *Cronica prior* a druhý *Cronica posterior* (Reltgen-Tallon 2002, 81).

¹¹ List Bela IV. „*Pia gestans viscera, hoc solum suum autumabat, quod de suo episcopatus peculiolo Christi pauperibus poterat erogare; et ne verbosa circa hoc fiat immoracio breviter, ipsius erat miserabilibus misereri et pro infirmantibus infirmari; predicacionis quoque verbum, quod mellifluo affectu dabat in auditors eloquio spiritus sancti illustratus dono tam graciosum eum reddiderat apud omnes. [...] Invigilate igitur patres dilectissimi, quod vita et miracula eiusdem prodire possint in publicum et sancta mater ecclesia tanti filii gloria incrementum recipiat spirituale et populus christianus per patrocium eiusdem augeat et salutem.*“ List Márie Laskaris. „*Mane autem facto recepimus nuncium et litteras domini nostri regis Hungarie, in quibus continebatur, quod filius suus rex Stephanus se in omnibus sibi tradidisset et suam in omnibus fecisset voluntatem*“ (MOPH I 1896, 311-312).

¹² Spis vznikol niekedy v polovici 13. storočia a stal sa dobovým bestsellerom. Pozostáva z 82 kapitol a kombinuje kompiláty rôznych exemplí a legendárnych príbehov svätých so životopismi významných dominikánov prvých generácií. To všetko na pozadí leitmotívu spoluzitia včiel, ako ideálneho modelu pre reholu (Burkhardt 2016, 187-188).

Polonia a Terra Sancta podľa vzoru evanелиa (Mt 10,23), vtrhli do Uhorska Tatári a Corosmíni (Chazarskí Kovari? Marek 2006, 260-265). V spojitosti s tým sa traduje pamätihodná udalosť o istom kniežati, ktoré vstúpilo do rehole kazateľov.¹³ Mal byť sám vynikajúci kazateľ a v čase vpádu Tatárov požiadal priora nemenovanej komunity (Podľa Pfeiffera tou komunitou v rokoch 1241 – 1242 mohlo byť Sibiu. Pfeiffer 1913, 38, pozn. 94 a 160, č. 14), ktorej bol súčasťou, aby smel zostať s miestnym obyvateľstvom, ktoré nebolo schopné ujsť, a aby mu poskytoval útechu. Nájazdníci ho našli, ako sa modlí v prostrácii pred oltárom, a tam ho zabili. Podľa Cantimprého sa o tom zachovalo svedectvo, lebo píše, že „*ut dictum est*“ (Cantimpratani 1627, 422) a nasleduje podrobný popis toho, v akom stave našli telesné pozostatky popraveného jeho spolubratia po tom, ako sa Tatári stiahli a oni sa smeli vrátiť na miesto činu. Zaujímavosťou rozprávania je postoj jedného z anonymných svedkov nálezu krvavého pustošenia spomedzi dominikánov. Ten vyčítal Bohu, prečo strpel nespravodlivú a potupnú smrť takého veľkého človeka. Po troch dňoch výčitiek a nespavosti sa mu v extatickom zážitku zjavil samotný mučeník a zacitoval mu známu pasáž z Listu Rimanom 8,18 (Utrpenia tohto času nie sú hodny porovnávania s budúcou slávou, ktorá sa na nás má zjaviť.).

Zjavným zámerom tohto príbehu mučeníctva malo byť povzbudenie a morálne ponaučenie. V nadväznosti na staršiu písomnú tradíciu (*Vitae Fratrum* a *Cronica Ordinis*) išlo o posilnenie korporátnej identity rehole, ktorej jedna z hlavných aktivít v 13. storočí sa odohrávala v kontakte s nekresťanským prostredím. Popri tom je ďalším možným cieľom textu na príklade heroického činu jednotlivca upevniť povest' provincie *Hungaria* ako reholnej entity, ktorá disponuje niečím, čo by sme mohli nazvať know-how v oblasti pôsobenia v nárazníkových zónach latinského kresťanstva, čoho duchovným ovocím za určitých okolností bolo aj mučeníctvo.¹⁴ Cantimprého opis udalosti mal z postoja zabitého dominikána spraviť legitímny behaviorálny vzor, podľa ktorého sa mali na hranici latinského kresťanstva zachovať aj iní (Cantimpratani 1627, 422).

Aby toho v Cantimprého bestselleri nebolo málo, v samom závere diela nezabudol pripomenúť odkaz prvého bosnianskeho biskupa z radov jeho spolubratov – Jána z Wildeshausenu.¹⁵ Bezprostredne po tejto informácii pridal ešte ďalšiu, čím podporu odozvy o takto uchopenom angažovaní sa dominikánov v Uhorsku ešte zdôraznil. Išlo o vyššie spomenutý osobný list, napísaný medzi rokmi 1260 a 1262 kráľovnou Máriou Laskaris, ktorým sa obracala na kapitulárov generálnej kapituly.¹⁶ Cantimprého verzia je do istej miery prerozprávaním listu z *Cronica Ordinis* (pozn. 11). Rozdiel je v tom, že vynecháva niektoré drobné detaily (znak kríža, ktorý mal vo videní panovníčky Ján spraviť), vôbec nespomína list panovníka a sústreďí sa na samotný mystický

¹³ Podľa Ferraria mal tým kniežatom byť bán Buzád, ktorý zveril svojmu synovi majetky v Pešti v roku 1233 a tam vstúpil do rehole (Ferrarius 1637, 56-61; Fejér III/2 1829, 334-335).

¹⁴ Reflexii krutosti Tatárov a misijného pôsobenia medzi nimi sa v rovnakom období dotkli aj niektoré texty z proveniencie menších bratov. Aj z ich radov vzišli prví „tatárski“ mučeníci už v prvej polovici 13. storočia. Informuje o tom dodatok ku Traktátu o príchode menších bratov do Anglicka od Tomáša z Ecclestonu v rokoch 1224 až 1258/1260. Medzi mučeníkmi sú siedmi, ktorí zomreli in Tartaria inter Tartaros diversio tempore (AF 1 1885, 258). Taktiež listy, pripisované vikárovi františkánskej provincie v Poľsku z rokov 1242, ktoré sú súčasťou *Chronica Maiora* od Matúša Parížskeho popisujú, ako tatársky vpád viedol k úplnému zničeniu piatich dominikánskych konventov v provincii *Polonia* a dvoch kustódií tamojších menších bratov – *quod jam quinque conventus Praedicatorum et duae custodiae de fratribus nostris sunt penitus destructae* (Luard 1882, 81).

¹⁵ V 13. storočí patrili medzi populárne osobnosti rehole a jeho duchovné zásluhy sa mali prejavovať aj v tom, že sa na jeho hrobe udiali početné zázraky. „*Ad cuius tumulum crebra miracula facta narrantur*“ (Cantimpratani 1627, 583).

¹⁶ Generálne kapituly sa v tomto období slávil v Štrasburgu (1260), Barcelone (1261) a v Bologni (1262). Fejér list datuje do roku 1262 (Fejér IV/3 1829, 68-69).

zážitok kráľovnej, ktorej syn Štefan bol v konflikte s jej manželom Belom IV. Kráľovná v liste priznala, že sa počas noci pred bitkou, ku ktorej sa schyľovalo medzi jej synom a manželom, utiekala s prosbou o pomoc a zmier medzi nimi práve k Jánovi z Wildeshausenu. Napokon sa jej v akomsi polospánku zjavil Ján a s vládnuou tvárou jej oznámil, že ešte toho dňa dôjde k zmiereniu medzi otcom a synom, čo sa skutočne aj stalo. K dobovej popularite niekdajšieho biskupa v problémovej Bosne, a to desať rokov po jeho smrti, svojou osobnou skúsenosťou a konštatovaním o vzkriesení mŕtveho a ďalších zázrakoch vykonaných na chromých, slepých, hluchých či posadnutých, prispela aj samotná uhorská kráľovná.¹⁷

S podobným zámerom odkomunikovať aktivity dominikánov v Uhorsku ako primárne zamerané na schizmatikov, heretikov a obrátenie pohanov, prišiel aj ďalší text z proveniencie oficiálne odobrených výkladov dejín Rehole kazateľov z konca 13. a začiatku 14. storočia. Ide o dielo známe ako *Staphanus de Salaniaco et Bernardus Guidonius: In quatuor in quibus Deus Praedicatorum ordinem insignivit*. Na jeho finálnej podobe sa začalo pracovať krátko po generálnej kapitule v Toulouse v roku 1304, hoci niektoré pasáže textu pochádzajú ešte z konca sedemdesiatych rokov 13. storočia (Bériou – Hodel 2019, 1147-1149 a 1157-1160). Z historického hľadiska sú jeho pridanou hodnotou rôzne zoznamy (magistri rehole, dominikánski biskupi, významní kazatelia atď.), vrátane bratov, ktorí trpeli pre vieru (*Fratres Passi Pro Fide Domini Iesu Christi*). Celá tretina zoznamu je venovaná práve dominikánom v Uhorsku, ich súženiam, ako aj úspechom v Bosne, Dalmácii, Slavónii a za riekou Dneper. Niektoré zaznamenané udalosti sú taktiež len určitým opakováním už dobre známych faktov, prevzatých zo staršej písomnej tradície literárnych predchodcov tejto zbierky. Dôraz sa však kladie na nepriateľskosť prostredia a na ťažkosti, v akých sa činnosť bratov kazateľov v uhorskej provincii odohrávala (MOPH XXII 1949, 25-28). Zaujímavosťou je odkaz na opakovaný návrat dominikánov k národu Kumánov v početných cestách až za riekou Dneper.¹⁸

Sieť komunit

Jedným z prvkov, ktorý výrazne prispel k tomu, že sa mendikanti javili ako ideálni aktéri šírenia latinského kresťanstva na jeho náboženskej či geopolitickej periférii, boli pápežské poverenia. Pápeži sa v nich adresne obracali na dominikánov (niekedy spoločne s nimi aj na františkánov) a zverovali im misijné územia s právomocami budovať na nich cirkevnú infraštruktúru.¹⁹

¹⁷ „Fiducialius autem oratione directa ad magistrum Ioannem, quem multum in vita dilexerat & fratrem quemdam eiusdem ordinis, quem, iam defunctum, confessorem habuerat, ambo eidem regine semivigilanti apparuerunt. Cum magister Ioannes sereno vultu praedixit, inquires: Quoniam in nostris orationibus, mediante clementia Dei, fiduciam habuisti, ecce praedico tibi, quoniam hodie, antequam comedas, nuncius dicet tibi, quod pacificati erunt, pater & filius in bonum omnibus ordinatis. Mandavit & alia dicta illustris regina: quod scilicet eodem anno per merita dicti episcopi & magistri Ioannis, suscitatus mortuus fuisset, simul & alia infinita miracula claudotum, caecorum, surdorum, obsessorum e daemonibus & aliarum infirmitatum per eius merita contigisset“ (Cantimpratani 1627, 584).

¹⁸ Môže ísť o referenciu na výpravy bratov Ota a Juliána so spoločníkmi, ktorým sa ešte budeme venovať. „Ad iam dictam gentem redierunt et per multarum viarum discrimina pervenerunt ad eos iuxta magnum fluvium qui dicitur Deneper, ubi frequenter fame et siti et nuditate ac magna persecutione afflicti“ (MOPH XXII 1949, 25-26).

¹⁹ Už Honorius III. videl v prvých mendikantoch ideálnych misionárov. Keď im spoločne adresoval (7. októbra 1225 a 17. marca 1226) výzvy na misiu v severnej Afrike (in Regno Miramolini, in Regno Marochitani), hovoril pri tom o nutnosti – *neesse habemus in eam mittere*. K tomu im udelil potrebné privilégia na kázanie, krstanie, udeľovanie pokánia a absolúcie (BOP I 1729, 16-17, č. 33-34). Jeho nástupca Gregor IX. v tom pokračoval a napríklad v súvislosti s Kumánmi žiadal dominikánov v liste

Na východnej hranici latinského Západu aj vďaka kuriálnej agende, vyzývajúcej mendikantov k evanjelizačnej aktivite, povstal akýsi misijný val tvorený sieťou mendikantských komunít od Ábo (Turku) a ruského Vyborgu na severe až po Požegu, Ulcinj a Durrës na Balkáne (Jakobsen 2019, 332; Jedin – Latourette – Martin 2004, 58-59), z ktorého sa stal ďalší aspekt dominikánskej komunikačnej stratégie. Z väčšej časti sa nachádzal na územiach poľskej a uhorskej provincie (čiastočne aj v Škandinávií na území provincie Dacia), ktoré najviac znášali hlavnú ťarchu jeho ľudského a materiálneho zabezpečenia. Treba povedať, že podnet na mendikantskú expanziu do prostredia heretikov, schyzmatikov a pohanov, vzišiel z ich vlastnej iniciatívy. Najskôr menší bratia na tzv. rozposielacej kapitule na Turíce 1219 rozhodli o pôsobení na Pyrenejskom polostrove, v Itálii, Nemecku, Francúzsku a Uhorsku.²⁰ Podľa niektorých autorov sa na kapitule hovorilo aj o Blízkom východe, Sýrii a Egypte (Suess 1995, 286). O dva roky neskôr na to nadviazal sv. František misijnou úvahou v šestnástej kapitole jeho nepotvrdennej reguly – O tých, ktorí pôjdu medzi Saracénov a iných neveriacich (*De euntibus inter saracenos et alios infideles*. Boccali 1995, 198-199). Fundácia samostatnej provincie na území Uhorska sa františkánom po počiatkových problémoch podarila až v roku 1229 (AF I 1885, 3; Fügedi 1970, 972). Dominikánske rozhodnutie o ďalšom regionálnom rozšírení ich pôsobenia prijala v poradí druhá generálna kapitula rehole slávená v Bologni v roku 1221 zriadením prvých ôsmich provincií vrátane Uhorskej.²¹ V roku 1228 k nim pribudli provincie Dacia (Škandinávia), Grécko, Poľsko a Svätá zem,²² čím dalo vedenie rehole už v samých začiatkoch jej existencie najavo, že aj s kristianizáciou periférnych oblastí to myslí vážne.

Vzhľadom na skutočnosť, že bratia kazatelia prišli do Uhorska skôr ako menší bratia, mali v prvej polovici 13. storočia určitý náskok, čo sa prejavilo nebyvalou dynamikou rozvoja ich provinciálnej infraštruktúry. Za približne dve dekády (1221 – 1241) povstalo okolo dvadsať konventov (Wysokiński 2008, 382). Sľubný štart podporila priazeň korunného princa, budúceho kráľa Bela IV. a ostrihomského arcibiskupa Róberta (Fügedi 1970, 970). Práve on v roku 1227/1228 pokrstil jedno z kumánskych kniežat (Brac, Bejars; Marsina – Marek 2008, 22) a na pápežovo poverenie ustanovil prvého biskupa Kumánov – dominikána Teodorika.²³ Pochopiteľne nie každá založená komunita bola misijná alebo periférna v geografickom slova zmysle. V tomto kontexte netreba zabúdať, že aj vo vnútrozemí Uhorska boli lokality, na ktorých žili etnické a jazykové skupiny,

z 31. júla 1227, aby im slúžili nedelne sv. omše a aby si tento divoký národ podmanili slovom života a nie zbraňami (cum fratribus praedicatoribus messis dominicae operariis in terra praedicta ad te specialiter destinaverit [...] non armis sed Verbo vitae subegerant gentem truculentam). (BOP I 1729, 22, č. 11). V podobnom duchu sa ten istý pontifik vyjadril aj v liste adresovanom uhorskému provinciálovi 21. marca 1228, ktorým ho žiadal, aby vyslal bratov na misiu medzi Kumánov (plures pro christo se offerant ex fratribus supradictis). (BOP I 1729, 26, č. 23). Prehľad ďalších dokumentov súvisiacich s touto témou v Pfeiffer 1913, 143-240.

²⁰ „Anno vero Domini 1219 et anno conversionis eius frater Franciscus in capitulo habito apud Sanctam Mariam de Porciuncula misit fratres in Franciam, in Theutonium, in Ungariam, in Hispaniam et ad alias provincias Ytalie, ad quas fratres non pervenerant“ (AF 1, 2).

²¹ „Secundum generale capitulum est Bononie per beatum Dominicum celebratum. In quo fundatis per orbem · lx · circiter conventibus. dicti conventus per · viii · provincias sunt distincti. scilicet Hispaniam. Provinciam. Franciam. Lombardiam. Romanam provinciam. [Ungariam. Theutonium]. Angliam“ (MOPH III 1898, 2).

²² „Anno domini · m° · cc° · xxviii° · celebratum fuit a prefato magistro Iordane; primum capitulum generalissimum Parisius. In quo capitulo; · viii · prefatis provinciis per beatum Dominicum institutis; · iiiior · fuerunt superaddite scilicet Polonia. Dacia. Grecia. et Terra sancta“ (MOPH III 1898, 3).

²³ „Gregorius episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri nostro archiepiscopo Strigoniensi, apostolice sedis legato in patribus Cumanorum, salutem & apostolicam benedictionem. Venerabilem fratrem nostrum Theodericum de ordine fratrum Predicatorum, eruditum in lege domini et vita preclarum, auctoritate concessa tibi super hoc a sede apostolica in episcopum prefecisti“ (BOP I 1729, 27, č. 24).

ktoré neboli stredoeurópskeho a niekedy ani európskeho pôvodu, prípadne z hľadiska nábožen- ského nepochádzali z latinskej kresťanskej tradície, alebo boli dokonca nekresťanské (Pow 2019, 246, mapa č. 4; Marek 2006, 14-16). Osobitnú úlohu zohrávali mendikantské komunity v Budíne a Ostrihome, hoci neboli z hľadiska umiestnenia ani misijné ani periférne. V prvom prípade spo- čívala ich špecifickosť v bezprostrednej blízkosti panovníckeho dvora, a v druhom prípade v su- sedstve arcibiskupského sídla. Uhorský panovnícky dvor,²⁴ ako aj arcibiskupi Ostrihomu a Kaloče boli ešte pred príchodom mendikantov poverovaní agendou spojenou s pokresťančovaním po- hanov či bojom s heretikmi.²⁵ Zámerné umiestnenie dôležitých komunít do Budína a Ostrihomu umožňovalo efektívny prenos takejto agendy na línii pápežská kúria – panovnícky dvor a arci- biskupstvá – regionálne centrá mendikantov, z ktorých sa informácie o pokynoch týkajúcich sa misijnej agendy potom šírili smerom na perifériu.

Výhodou mendikantských komunít bolo, že ony samé predstavovali z dobového hľadiska mul- tinárodnostné a multilinguálne entity. To im umožňovalo promptne reagovať na potreby miest- nych spoločenstiev, hoci tieto mohli byť z hľadiska pôvodu v danej lokalite chápané ako cudzie a v Uhorsku žili v postavení hostov – *hospites* (Marek 2006, 15 a 21). Kláštory fungovali v mieste ich fundácie zároveň ako samostatné jednotky a súčasne sa ocitali v určitej závislosti na ich centre. Prvé vlny mobilných mendikantov, ktoré sa šírili po Európe v trinástom storočí, boli úspešné, pre- tože sa presúvali z jedného centrálného uzla do niektorého regionálneho (prípadne nadregionál- neho) uzla a odtiaľ smerom na samotnú hranicu latinského kresťanského civilizačného okruhu. Využívali pritom existujúce cestné siete na súši i na vode, či už išlo o rieky alebo moria.

Komunity, hoci mohli byť od seba aj dosť vzdialené, boli jedna od druhej vzájomne závislé. Vznikla tak sieť, prostredníctvom ktorej komunikovalo centrum s perifériou. V jej rámci sa priama geografická vzdialenosť od centra javila už len ako relatívna, lebo sa merala nepriamo, prostred- níctvom vzdialenosti k najbližšej komunite (prípadne k najbližšiemu komunikačnému regionál- nemu uzlu), a od nej zase k jej najbližšej komunite až smerom do administratívneho centra celej inštitúcie. O vzdialenosti medzi perifériou a centrom tak de facto rozhodovala hustota kláštornej siete. Efektivitu takto vybudovanej komunikačnej siete umocňovali každoročné generálne a pro- vinciálne kapituly, kvôli ktorým sa zúčastnení bratia pravidelne presúvali z jedného kláštora do druhého, z jedného uzla do druhého, čím najlepšie testovali jej kvalitu a limity (Jensen 2017, 487). Podľa amerického sociológa Christophera Chase-Dunna tak vznikol koncept viacerých vzťahov

²⁴ „Cum igitur in terra nobilis viri Culini bani quorundam hominum multitudo moretur, qui de dampnata Catharorum heresi sunt vehementer suspecti et graviter infamati, nos carissimo in Christo filio nostro Henrico regi Ungarorum illustri apostolica scripta direximus contra illos, qui prefatum Culinum super hoc arguens et obiurgans precepit, ut huiusmodi homines de tota terra sibi subiecta proscriberet, bonis eorum omnibus confiscatis. Ipse vero semetipsum excusans respondit, quod eos non hereticos sed catholicos esse credebat“ (Smičiklas III 1905, 14-15, č. 11) „Cum itaque, sicut audivimus in partibus Bosnie tamquam in cubilibus structionum heretici receptati. velut lamie nudatis mammis catulos suos lactens dogmatizando palam sue pravitatis errores in enorme gregis dominici detrimentum: nos volentes pestilentis huiusmodi. si datum fuerit desuper effugare, Karissimo in Christo filio nostro...illustri Regi Ungarie nec non universis Archiepiscopis et Eipiscopis illius Regni direximus scripta nostra, ut cum a te fuerint requisiti, ad profligendos illos procedant viriliter et potenter“ (Theiner 1859, 31, č. 61). Prehľad ďalších dokumentov k tejto téme v Pfeiffer 1913, 143-240.

²⁵ „Venerabilibus fratribus [...] Strigoniensi Archiepiscopo et suifraganeis eius salutem etc. cum igitur sicut audivimus in partibus Posnie tamquam in cubilibus structionum etc. ut s. Lxi. usque errores per quod grave imminere potest commisse nobis gregi dominico detrimentum. fraternitatem vestram monemus et hortamur attente, per apostolica vobis scripta precipiendo mandantes quatenus universi et singuli ad pestem huiusmodi abolendam omne studium. omnemque diligentiam adhibentes commonefaciatis subditos vestros et in remissionem eis peccaminum iniungatis“ (Theiner 1859, 31-32, č. 63). Prehľad ďalších dokumentov k tejto téme v Pfeiffer 1913, 143-240.

medzi rôznymi druhmi sietí a ich vzájomnou prepojenosťou (Bhreathnach 2019, 15-16). V priebehu dejín nezostali tieto siete statické, pretože dokázali pomerne pružne reagovať na udalosti a zmeny v ich okolí. Ukazovalo sa to napríklad na kolísaní intenzity zakladania nových kláštorných fundácií, prípadne na priebežnom prehodnocovaní výberu vhodných lokalít pre pôsobenie tej ktorej rehole (Bhreathnach 2019, 17).

Za územia, ktoré v 13. storočí tvorili nárazníkovú zónu medzi jadrom a perifériou Uhorska, môžeme z geografického hľadiska, ako aj vzhľadom na hustotu cestnej siete, intenzitu latinskej kristianizácie, hustotu osídlenia, postupného urbánneho rozvoja i fortifikačnej siete považovať regióny medzi Drávou a Sávou, ako aj na juh od Sávy a povodie rieky Mureš (Fügedi 1970, 986; Pow 2019, 240-248, mapy č. 1-7), najmä na juh od jej toku smerom do pohraničného Sedmohradska (Marek 2006, 14). Podľa zoznamov dominikánskych kláštorov v Uhorsku vrátane Slavónska, Chorvátska a Dalmácie z rokov 1277 a 1303²⁶ sa dá dnes z rôznych zdrojov pred tatárskym vpádom vierohodne identifikovať dvanásť lokalít: Stoličný Belehrad, Budín, Ostrihom, Pátkostolie, Blatný potok, Sibiu, Záhreb, Čazma,²⁷ Zadar, Nin, Dubrovnik, Dubica (Pfeiffer 1913, 44; Balázs 2001, 81). Napriek menovitému uvedeniu sú však vzhľadom na nedostatok prameňov niektoré kláštory zo zoznamu z roku 1303 (Simulu/Vršac/Érdsomlyó, Zeuriensis/Turnu Severin/Szörényvár, St. Martini/Martinič/Szentimárton, Marchianus, Budruc/Bački Monostor/Bodrog, Francavilla/Sremska Mitrovica/Nagyolaszi) dodnes považované iba za predpokladané a nie je známa ich presná lokalizácia (Pfeiffer 1913, 28-44; Balázs 2001, 95). Súčasnú mestá Vršac a Turnu Severin na východ od rieky Tisy by ich polohou teoreticky zodpovedali dominikánskym aktivitám v periférnom Uhorsku v 13. storočí. To isté platí v hypotetickej rovine aj o zvyšných neidentifikovaných kláštoroch s výnimkou lokality označenej ako Budruc. Z. C. Balász sa ich snaží umiestniť medzi Drávou a Sávu v trojuholníku Osijek, Đakovo a Vukovar (Balázs 2001, 95).

Spomedzi identifikovaných dominikánskych pôsobísk pre prvú polovicu 13. storočia boli práve lokality ako Čazma, Nin (Rabić 2016, 59), Dubica (Zovkić 2005, 594) a Sibiu (Pow 2019, 247, mapa č. 5) koncovými stanicami v rámci kláštornej komunikačnej siete, ku ktorým sa v uhorskej provincii dostávali kuriálne i reholné predstavy o pôsobení medzi schizmatikmi, heretikmi a pohanmi. V prípade prvých troch menovaných sa misijná činnosť v nich asigovaných bratov odohrávala podľa Fracheta najmä v Bosne, Dalmácii a Slavónii. V prípade Sibia to zase malo byť smerom ďalej na východ ku Kumánom a do Grécka či Bulharska, ako aj na rôzne strany iných susedných kráľovstiev (*Aliorum vicinorum regnorum partibus*. MOPH I 1896, 305-308). V tejto súvislosti sa z chronologického hľadiska javí určitá časová súslednosť medzi kuriálnymi požiadavkami adresovanými dominikánom do Uhorska a Pobaltia (provincia *Polonia*) a medzi fundáciami ich komunit v prostredí, ktoré bolo chápané ako misijné. Dominikánska expanzia *in partibus Cumanorum*, *in partibus Bosnie* a *in partibus infidelium* akcelerovala v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 13. storočia, čo je zároveň obdobie, keď pápežská kancelária Gregora IX. vydala niekoľko

²⁶ Najstaršie zoznamy boli edované v zierke *Scriptores ordinis praedicatorum recensiti, notisque historicis et criticis illustrati*. Prvý, z generálnej kapituly v Bordeaux v roku 1277 iba konštatuje, že počet kláštorov v Uhorsku bol tridsať mužských a dva ženské. Druhý z roku 1303, pripisovaný Bernardovi Gui, je konkrétnejší a menovite uvádza spolu: tridsaťtri mužských a tri ženské dominikánske kláštory (SOP 1719, I a IX). Ferrarius pre 14. storočie spomína ešte ďalší zoznam hlásiaci sa k roku 1363. Podľa neho malo byť súčasťou provincie Hungaria 35 kláštorov bez udania rozlíšenia či ide iba o mužské, alebo aj o ženské kláštory (Ferrarius 1637, 506-507).

²⁷ V súvislosti s tatárskym vpádom je konvent v Čazme spájaný s miestom posledného odpočinku kráľovho brata Kolomana. Kláštory v Záhrebe a Čazme boli inštruované, aby zabezpečili zázemie pre panovnícku rodinu na úteku pred Tatármi (RPR I 1957, 933, č. 11032; Theiner 1859, 184, č. 340; Pfeiffer 1913, 34, 73-74).

dokumentov, ktorými poverila Reholu kazateľov misijnými aktivitami v danom prostredí.²⁸ Preto nie je prekvapením, že v tomto období vznikli kláštory smerom k misijnému územia Bosny medzi Sávou a Drávou v Záhrebe 1228, Čazme asi tiež 1228, na pobreží v Dubrovniku 1225 a v Nine a Zadare cca 1228 (Rabić 2016, 59). Podľa všetkého najneskôr v tridsiatych rokoch bol založený aj kláštor v Sibiu (Pfeiffer 1913, 38, pozn. 94 a 160, č. 14; Pow 2019, 247, mapa č. 5). P. Vrankić dokonca spája výzvu Gregora IX. z 31. júla 1227 (pozn. 19) s vybudovaním komunity v Transylvánii. Vzhľadom na zdokumentovaný vývoj by ako jediná lokalita mohlo do úvahy prichádzať práve Sibiu (Vrankić 2022, 81).

Pre porovnanie stojí za zmienku krátky pohľad na severovýchodnú líniu misijného valu dominikánskych kláštorov, ktorý miestami zasahoval aj na križiacke dŕžavy Rádu nemeckých rytierov. V tom istom časovom horizonte ako v provincii *Hungaria*, vznikli na území poľskej provincie kláštory v Gdaňsku 1227, Sandomierzi 1227, Chełmne 1233, Płocku 1234 a Elblągu 1239 (Dekański 2006, 93; Dekański 1999, 84-11). Z už spomínaného najstaršieho zachovaného menovitého zoznamu dominikánskych kláštorov z roku 1303 vyplýva, že spomedzi desiatich najstarších fundácií v poľskej provincii až šesť pripadalo na misijne orientované komunity, z toho Kamień Pomorski na pobreží Baltického mora v Pomoransku.²⁹ Ak za východzí bod pre vnútornú expanziu bratov kazateľov v rámci provincie *Polonia* (tá pritom vznikla až rozhodnutím generálnej kapituly v roku 1228, pozn. 22) považujeme tzv. krakovské rozposlanie z roku 1225 (Kłoczowski 2008, 114), podarilo sa poľským dominikánom na hraniciach latinského kresťanstva na svoju dobu skutočne pozoruhodné dielo nielen po stránke infraštruktúrnej, ale aj po stránke ľudských zdrojov.

Podľa najstarších konštitúcií rehole z konca dvadsiatych rokov 13. storočia (*Liber Constitutionum et Ordinationum Fratrum Ordinis Praedicatorum*) bolo potrebné mať k dispozícii minimálne 12 bratov, aby bolo možné založiť konvent ako základnú komunitnú bunku dominikánov.³⁰ V prvých desaťročiach existencie rehole o fundácii konventu rozhodovala generálna kapitula. Vzhľadom na rýchly nárast počtu nových entít a s tým spojenou agendou hľadali kompetentné reholné authority spôsob, ako tieto procesy zjednodušiť. Generálne kapituly sa konali len raz za rok, pričom v prvej polovici 13. storočia to bolo výhradne v západnej Európe. Kým sa celý zakladací proces nového konventu legislatívne odkomunikoval a kým sa vo finálnej podobe povolenia dostal k adresátovi niekde v odľahlom regióne, mohla rehoľa v danej lokalite zmeškať ideálnu príležitosť na kreovanie novej komunity. Preto bolo zakladacie právo v tridsiatych rokoch

²⁸ Porov. pozn. 19 a 23. Gregor IX. v dokumente z 13. septembra 1230 nabádal na spoluprácu medzi dominikánmi a Rádou nemeckých rytierov, aby s nasadením a plnou silou kázali proti nebezpečným a pohanským Prusom (BOP I 1729, 32, č. 40). V podobnom duchu sa niesla výzva adresovaná dominikánom v Pomoransku (BOP I 1729, 34-35, č. 45). Ďalším dokumentom bolo obrátenie sa na provinciála poľskej provincie z 21. marca 1232 (BOP VII 1739, 8-9, č. 208). Október 1233 priniesol hneď tri pápežské dokumenty adresované dominikánom v poľskej a uhorskej provincii. Najskôr 6. a 7. októbra odporúčal Gregor IX. dominikánom v Prusku, aby vyzvali tamojších križiakov na budovanie opevnení (BOP I 1729, 61, 62-63, č. 97 a 99). 10. októbra dominikánom v Bosne napísal, že sa od kniežata Ninoslava dozvedel o konverzii jeho synovca Ubana (zvaného Prijezda) ku katolicizmu (BOP I 1729, 63, č. 100), atď.

²⁹ Krakov, Vroclav, Kamień, Płock, Gdaňsk, Sandomierz, Chełmno, Sieradz, Elbląg a Racibórz (SOP 1719, XI).

³⁰ „Conventus citra numerum duodenarium et sine licentia generalis capituli et sine priore et doctore non mittatur.“ Dist. II, Cap. 23 De conventu mittendo (Thomas 1965, 358).

13. storočia delegované aj na provincie, ktoré v rámci ich teritoriálnych kompetencií tiež smeli zriaďovať kláštory s tým,³¹ že finálne „odklepnutie“ zostávalo v rukách generálnej kapituly.³²

Z pochopiteľných pastoračných dôvodov zhrnutých v *cura animarum*³³ boli najdôležitejšie časti infraštruktúry každej novozaloženej komunity, budovy kláštora a príslušného kostola. Takmer ustálený dobový expanzný model bol, že po výbere konkrétnej lokality, vhodnej na adekvátne vybudovanie rehoľného zázemia, bývali rehoľníci v provizóriu. To trvalo až do primeraného dokončenia plánovanej výstavby budúceho kláštorného komplexu, kam sa členovia komunity potom presťahovali. Zvyčajne sa ako prvé budovalo drevené oratórium, ktoré slúžilo na ubytovanie aj na slávenie liturgie. Po dokončení výstavby komplexu budov stáleho zázemia sa oratórium buď zbúralo, alebo sa prestavalo na iné účely, ako napríklad kaplnka (Hunčaga – Huťka 2022, 52-53). Je veľmi pravdepodobné, že vzhľadom na tieto okolnosti nemusel byť počet bratov komunity v jej provizórnej fáze kreovania nevyhnutných dvanásť, ale menej, čo znamenalo, že sa označovala ako dom – *domus*. Práve misijné a odlahlé oblasti, kde panovali horšie podmienky na primerane rýchle vybudovanie zázemia typu konvent (*conventus*), mohli rehoľníci – misionári v provizóriu à la *domus* zostať aj niekoľko rokov (Hunčaga – Huťka 2022, 47-49). Provizórium sa zmenilo po oficiálnom ukončení celého procesu postupného budovania komunity s administratívnym označením konvent. Čiste teoreticky pri pohľade na počet identifikovaných a zdokumentovaných kláštorov na pomyselnom misijnom vale v polovici 13. storočia mohli aktívne pôsobiť stovky bratov z Rehole kazateľov. K týmto ľudským zdrojom treba pripočítať ešte aj piatich dominikánskych biskupov na misijných územiach a ich sóciou. Traja z nich (Teodorik, Ján z Wildeshausenu a Ponsa) patrili k uhorskej (Pfeiffer 1913, 134; Hunčaga 2020a, 243-269) a dvaja (Heidenrik a Ernest) k poľskej provincii (Rozynekowski 2006, 87).

Jazyk a mobilita

Jazyk ako základný dorozumievací prostriedok a nositeľ verbálnej i písomnej formy komunikácie zohrával kľúčovú úlohu v nadväzovaní dominikánskych kontaktov s lokálnym obyvateľstvom, či už bolo na periférii, alebo nie. Schopnosť navzájom si porozumieť bola *conditio sine qua non* akýchkoľvek snáh o *cura animarum* predovšetkým v prostredí, ktoré bolo z hľadiska jazyka cudzie. V rámci latinského kresťanstva bola táto prirodzená pastoračná potreba v 13. storočí reflektovaná dokonca aj na najvyššej možnej úrovni. Konkrétne IV. Lateránsky koncil kánonom *De diversis ritibus in eadem fide* odpovedal na rastúci multikulturarizmus a multireligiozitu v diecézach latinského Západu. Inocent III. a koncil chceli ním reagovať na napätia a konflikty, ktoré generovali náboženské rozdiely v obradoch, zvykoch a jazykoch. Biskupi mali vo svojich diecézach ustanoviť vhodných kňazov, ktorí by veriacim z iných tradícií dokázali verne vysluhovať sviatosti a poučiť

³¹ „Item. Nulla domus de cetero detur nisi a priore provinciali et diffinitoribus provincialis capituli fuerit postulata. nec concessa ponatur nisi ubi predicti decreverint expedire.“ Generálna kapitula z roku 1236 v Paríži. MOPH III 1898, 6.

³² „Item. Ubi dicitur in constitutionibus. nulla domus concedatur. etc. addatur in fine. nec concessa recipiatur cum condicionibus. nisi de speciali licencia capituli generalis.“ Generálna kapitula z roku 1245 v Kolíne. MOPH III 1898, 31.

³³ Dominikáni mali pastoračný program zakotvený už v ich základnej ústave – v najstarších konštitúciách. „Cum ordo noster specialiter ob predicationem et animarum salutem ab initio noscatur institutus fuisse, et studium nostrum ad hoc principaliter ardentissime summo opere debeat intendere, ut proximorum animabus possimus utiles esse.“ Incipit prologus (Thomas 1965, 311).

ich *verbo et exemplo*, čo si vyžadovalo primeranú jazykovú výbavu.³⁴ V Uhorsku sa to mohlo týkať predovšetkým väčších miest a križovatiek ciest, ako aj vnútorných území, na ktorých sa prelínali kresťanské ríty, tradície a jazyky v lokalitách s prítomnosťou *hospites* (Fügedi 1970, 972; Marek 2006, 20, pozn. 22; Pow 2019, 246, mapa č. 4).

Okrem koncilovej snahy prispieť k vyššej kvalite komunikácie prostredníctvom jazykových znalostí reagovali na požiadavky doby aj dominikáni ich vlastnou legislatívou. Schopnosť osvojiť si cudzie jazyky rehoľa zahrnula do výbavy kazateľa, misionára či teológa. V tom čase pôsobili dominikáni už na Balkáne, v severnej Afrike, na Blízkom východe a prenikali do ázijskej časti Ruska a do Perzie. Všade boli konfrontovaní s dovedy málo známymi jazykmi a pokiaľ chceli obstať pri plnení rozličných úloh, znalosť aspoň niektorých z nich bola nevyhnutná (Hunčaga 2013, 211). Preto generálna kapitula v Paríži v roku 1236 vyzvala rehoľnú členskú základňu, aby sa vo všetkých provinciách a konventoch okrem vlastných jazykov priučila aj reči svojich susedov. Inými slovami povedané, bratia boli povinní osvojiť si vernakulárne jazyky.³⁵ Táto výzva mala rehoľníkov motivovať k zlepšeniu komunikácie s miestnymi obyvateľmi. V polovici 13. storočia sa v oblasti jazykovej výbavy legislatíva ešte viac špecializovala. Explicitne zahŕňala primerané jazykové znalosti ako podmienku pre špecifické aktivity, akými boli misie, diplomatické služby či intelektuálne pôsobenie v univerzitnom prostredí, kde sa kvôli prekladom Aristotela vyžadovala gréčtina a hebrejčina ako biblický jazyk. Vzhľadom na misijné ciele v severnej Afrike, v Grécku a Svätej zemi, vydal magister rehole Humbert z Romans (zvolený v roku 1254 na generálnej kapitule v Budíne) v roku 1255 okružný list. Jeho obsahom bola podpora štúdia arabčiny, hebrejčiny, gréčtiny a iných barbarských jazykov.³⁶ Apel, ktorý listom zaznel, bol podľa reakcie jeho ďalšieho okružného listu z nasledujúceho roku zrejme vypočutý. Humbert sa totiž cítil byť naplnený optimizmom ohľadom na bohaté ovocie získané misijnou činnosťou na nekresťanských územiach medzi Saracénmi.³⁷

Humbert z Romans patril medzi tých najvyšších predstavených rehole, ktorí štúdium cudzích jazykov podporovali najaktívnejšie. Ešte v čase, keď bol provinciál provincie *Francia*, Inocent IV. sa obrátil 20. februára 1253 na kardinála Odonu a kráľa Ľudovíta IX., aby vo Francúzsku získali misionárov z radov dominikánov a františkánov pre pôsobenie medzi Tatármi (BOP I 1729, 226, č. 291). Vo *Vitae Fratrum* zanechal k žiadosti zaujímavý komentár Gerard Frachet, ktorý konštatoval taký obrovský záujem zo strany bratov kazateľov, že niektorým z nich muselo byť odopreté sa na misii zúčastniť. Okrem toho je súčasťou Frachetovho komentára postreh o nariadení

³⁴ „Quoniam in plerisque partibus intra eandem civitatem atque dioecesim permixti sunt populi diversarum linguarum habentes sub una fide varios ritus et mores districte praecipimus ut pontifices huiusmodi civitatum sive dioecesum provideant viros idoneos qui secundum diversitates rituum et linguarum divina officia illis celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent instruendo eos verbo pariter et exemplo“ (Baron – Pietras 2003, 244).

³⁵ „Item. Monemus quod in omnibus provinciis et conventibus fratres linguas addiscant illorum. quibus sunt propinqui“ (MOPH III 1898, 9).

³⁶ „Quod si quis inspirante dei gracia cor suum invenerit secundum voluntatem gubernantis paratum ad linguam arabicam, hebraycam, grecam seu aliam barbaram addiscendam ex quo sibi mercedem acquirere possit in opere salutari tempore oportune, sive etiam repererit se dispositum ad exeundum castra proprie nacionis, transiturus ad provinciam Terre sancte et Grecie vel alias vicinas infidelibus, que procul dubio multum indigent fratribus, qui parati sint, multa pati pro ordine, pro fide, pro animarum etiam salute et propter nomen domini nostri Ihesu Christi, precor et moneo, ut statum animi sui circa hoc michi scribere non abmittat“ (MOPH V 1900, 19-20).

³⁷ „In Yspaniis partibus fratres, qui iam multis annis inter saracenos in arabico studuerunt, non solum laudabiliter in lingua proficiunt, sed quod est laudabilius, ipsis Saracenis ad salutem cedit cohabitatio eorumdem, ut patet in pluribus, qui iam baptismi gratiam sesceperunt“ (MOPH V 1900, 40).

Humberta z Romans už ako generálneho predstaveného rehole o tom (môže ísť o reakciu na jeho prvý okružný list z roku 1255), že sa u neho majú prihlásiť tí bratia, ktorí by boli ochotní sa vypraviť k barbarom a naučiť sa ich jazyky.³⁸ Výsledkom prepracovaného prístupu k jazykovej výbave dominikánov bol vznik špecializovaných škôl v réžii rehole (*studium linguarum*), ktoré boli zamerané na vyučovanie arabčiny i a hebrejčiny a boli známe ako *studium hebraicum* a *studium arabicum* (Hunčaga 2013, 214-220).³⁹

Toto mentálne nastavenie, ktoré Reholu kazateľov v oblasti jazykov a jazykového priblíženia sa miestnemu obyvateľstvu sprevádzalo, sa premietlo aj do udalostí, ktoré predstavujú osobitný prínos dominikánov z provincie *Hungaria* v snahe kristianizovať pohanov ďaleko na východ od hraníc Uhorského kráľovstva. V ich prípade nešlo len o „klasickú“ náboženskú misiu zameranú na tamojších Maďarov a pohanov, ale aj o pokus nadviazať kontakt s etnickými príbuznými Maďarov z Karpatskej kotliny v oblasti, ktorá bola súčasníkmí vnímaná ako ich pravlast' známa pod názvom *Magna Hungaria*.⁴⁰ Okrem toho mohli byť výpravy zároveň aj odpoveďou na list Gregora IX. uhorskému provinciálovi z 21. marca 1228 (pozn. 19). Boli podľa zachovaných prameňov tri, alebo lepšie povedané štyri. Štvrtá v poradí sa mala uskutočniť v krátkom časovom odstupe od tretej po návšteve brata Juliána v Ríme. Rozdiel oproti trom predchádzajúcim spočíval v tom, že jej iniciátorom bola pápežská kúria (Marsina – Marek 2008, 23). Dve z týchto štyroch ciest sú zdokumentované pod názvom *De facto Ungarie magne a fratre Ricardo, invento tempore domini Gregorii pape noni a Relatio fratris Juliani OP de Tartaris 1238* (Marsina 2005, 63; Marsina – Marek 2008, 27 a 37). Pre naše potreby majú z obidvoch dokumentov najväčší význam informácie týkajúce sa niektorých detailov z podniknutých ciest, ktoré vypovedajú o spôsobe verbálnej komunikácie a o cestovaní.

Niečo naznačuje už kusá informácia o prvej ceste dominikána Ota. Vieme, že trvala takmer tri roky. Oto cestoval prezlečený za obchodníka a stretol sa s ľuďmi, ktorí hovorili tým istým jazykom (*quosdam de lingua illa invenit*), takže bol schopný sa s nimi v jeho vlastnom jazyku dorozumieť (Marsina – Marek 2008, 27). Z detailov Juliánovej výpovede sa na margo jazyka dozvedáme,⁴¹ že tamojší Maďari hovorili zrozumiteľnou maďarčinou. Pokiaľ ide o spôsob cestovania, do Konštantínopola šli účastníci výpravy pešo, odtiaľ loďou na Krym⁴² a potom z Tamaň

³⁸ „Frater Humbertus magister ordinis circa principium officii sui mandavit fratribus ubique quod, si qui voluntarii essent ad transfretandum ad barbaros et linguas barbaras addiscendas.“(MOPH I 1896, 151)

³⁹ Kronika anonymného františkána z Erfurtu napísaná niekedy okolo roku 1265 zachytáva zaujímavý moment, ktorý sa okrem iného týka jazykových schopností dominikánov. V roku 1262 dorazilo na dvor sv. Ludovíta IX. tatárske posolstvo 24 tamojších šľachticov, aby panovníkovi oznámili, že sa má na aj Francúzsko podriaďiť Tatárom. Tlmočníkov im robili dvaja dominikáni. „Anno Domini 1262. rex Tartarorum misit sollempnes nuncios, circiter 24 nobiles Tartaros cum duobus fratribus ordinis Predicatorum, qui essent interpretes linguarum, ad regem Francie Ludewicum, ut se et totum regnum Francie dicione subiceret Tartarorum (Waitz 1879, 202).

⁴⁰ Prvotnou motiváciou pre podniknutie výprav tak nebolo získať informácie o Tatároch, hoci ich nadobudnutie podniktelo záujem pápežskej kúrie. V prostredí panovníckeho dvora a medzi dominikánmi v Uhorsku sa tradovalo („Inventum fuit in Gestis Ungarorum Christianorum, quod esset alia Hungaria maior [...] prioribus Ungaris, a quibus isti descenderant, in infidelitate permanentibus, sicut et hodie sunt pagani.“), že niekde na východe žijú Maďari, ktorí nedorazili do Karpatskej kotliny a zostali pohania. „De facto Ungarie magne a fratre Ricardo, invento tempore domini Gregorii pape noni“ (Marsina – Marek 2008, 27).

⁴¹ V prípade obidvoch správ hovoríme o Juliánovi, aj keď autorom prvej je brat Richard. Ten však len pasívne zaznamenal to, čo mu Julián povedal. (Marsina 2005, 63-64).

⁴² Na Kryme a v jeho blízkosti, kde sa po plavbe z Konštantínopola vylodili, mali dominikáni hneď niekoľko misijných staníc. Boli to Cherson, Kaffa, Sudak, Solkat, Balaklava, Karasu na Kryme, Matrega (Tamaň) a Temruk na východnom brehu Kerčského prielivu a ešte na pobreží Azovského mora Porto

pri Kerčskom prielive pozdĺž rieky Kubáň smerom k severnej hranici Kaukazu. Napríklad vzdialenosť medzi severnou hranicou Kaukazu v povodí rieky Kubáň (niekde v oblasti na juhovýchod od dnešného Krasnodaru) a Donským oblúkom, čo je asi 600 kilometrov, prešli podľa brata Juliána za 30 dní. Berúc do úvahy nevyhnutný odpočinok a charakter terénu, vychádza orientačná dĺžka priemernej denne prejdenej vzdialenosti asi 25 kilometrov. Zodpovedá to pešej chôdzi a tiež zhoršenému zdravotnému stavu brata Gerarda (Marsina – Marek 2008, 30). Po Gerardovej smrti pokračoval Julián ako sluha v sprievode moslimského duchovného sám a dorazil do privolžského Bulharska, ležiaceho pri sútoku riek Kama a Volga. Na tomto úseku Juliánovej cesty, niekde v oblasti dnešného Volgogradu a Saratova, neskôr vznikli dominikánske misijné stanice Neu Sarai (Aksarai) a Ukek (Jedin – Latourette – Martin 2004, 63).

Potom, ako v tejto oblasti nejaký čas zotrval, sa Julián cez Riazaň, Suzdaľ, Vladimír a Poľsko vrátil do Uhorského kráľovstva, do ktorého podľa jeho vlastných slov vkročil zrejme niekde na Spiši 26. decembra 1236 (Marsina – Marek 2008, 35).⁴³ Spiatočnú cestu zvolil na základe odporúčania miestnych, ktorí ju považovali za kratšiu (*docuerunt hiidem Ungari viam aliquam, per quam posset citius pervenire*). Návrat pri kombinovanej doprave po súši i vode mu trval šesť mesiacov, čo zodpovedá viac pešiemu spôsobu cestovania ako na koňoch, hoci Julián spomína, že *per Rusciam et per Poloniam eques venit* (Marsina – Marek 2008, 35). Františkán Viliam z Rubruku prešiel o asi pätnásť rokov neskôr z tábora v Karakorumu až k strednej Volge, čo je vzdušnou čiarou okolo 4000 kilometrov, za približne desať týždňov. Keď sa vezmú do úvahy aj dni odpočinku, tak to vychádzalo v priemere na deň až 60 a viac kilometrov. To sa dalo absolvovať jedine na koni, čo Rubruk v jeho *Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratiae 1253 ad partes Orientales* aj zdôrazňuje (T'Serstevens 1966, 142; Ohler 2003, 157). Vzdialenosť, ktorú musel prejsť brat Julián pri návrate do Uhorska, bola kratšia ako Rubrukova z Karakorumu, ale jej prejedenie mu trvalo oveľa dlhšie. Preto sa domnievame, že ju prešiel prevažne pešo.

Dominikáni mali pritom za bežných okolností konštitúciami zakázané cestovať na koni. Výnimkou bola naliehavá potreba – *magna necessitate*. V prípade, že by niektorý brat bez naliehavej potreby predsa len jazdil na koni, chápal sa takýto počín ako vážne porušenie konštitúcií, za čo hrozil trojdňový pôst o chlebe a o vode.⁴⁴ V duchu stelesňovania ideálu chudoby sa u mendikantov kládol veľký dôraz na solidaritu s tými najbiednejšími, s čím súvisel aj spôsob cestovania, ktorý predpokladal pešie putovanie aj na väčšie vzdialenosti. V súlade s tým, čo predpisovali konštitúcie, rozhodla generálna kapitula slávená v roku 1255 v Miláne, že priori a iní bratia, ktorí by na jej zhromaždenie nemohli prísť pešo, mali radšej zostať doma.⁴⁵ Tento prístup v priebehu 13. storočia ešte zdôraznili generálne kapituly v Paríži v roku 1264 a v Pise v roku 1276. V prvom prípade kapitulári vystríhali a v druhom prípade dokonca vyslovene zakazovali navštevovať pápežskú kúriu bez osobitného dovolenia s tým, že spôsob príchodu mal byť podľa bežne zaužívanej reholnej praxe, teda pešo.⁴⁶ V otázke cestovania na koni na tom boli menší bratia prkaticky rovnako ako

Pisano a v Tane, kde sa Don vlieva do Azovského mora. De locis Fratrum Minorum et Predicatorum in Tartaria. (Loenertz 1932, 73-75; Jedin – Latourette – Martin 2004, 63).

⁴³ Novšie pokusy o datovanie prvej Juliánovej výpravy hovoria o jeho návrate nie v decembri 1236, ale o rok skôr (Hautala 2016, 191).

⁴⁴ Dist. I, cap. 22 De gravi culpa. „Si absque licentia et magna necessitate equitaverit, vel carnes comederit. Pro huiusmodi culpae et his similibus [...] tres dies in pane et aqua ieiunent“ (Thomas 1965, 334).

⁴⁵ „Priores seu fratres qui non possunt pedites ire ad capitulum; remaneant“ (MOPH III 1898, 77).

⁴⁶ „Caveant diligentissime. ne aliquis frater vadat ad curiam. sine licentia magistris. qui autem de licentia ipsius venerint; vadant pedites“ a „Interdicit magister prioribus et fratribus universis. ne aliquis vadat ad curiam domini pape. sine ipsius licentia speciali. qui autem de licentia ipsius iverint; vadant pedites“ (MOPH III 1898, 125 a 187).

dominikáni. Sv. František v jeho Regule bratom nedovolil, aby sa nosili na koni, iba ak by ich k tomu donútila choroba alebo naliehavá potreba – *magna necessitate*.⁴⁷

Misijné výpravy do vzdialených periférií sa vzhľadom na ich špecifické podmienky chápali ako mimoriadne udalosti, na ktoré sa vzťahovali hneď viaceré úľavy z bežne zaužívaných pravidiel vo forme dišpenzov, licencií, fakúlt a privilégií, alebo sa na ne aplikovalo rehoľné pravidlo naliehavej potreby. Už sme spomenuli cestovanie koňmo, ale týkalo sa to aj stravovania, obliekania, tonzúry a slávenia omší. Observantne žijúci dominikán prvej polovice 13. storočia smel konzumovať mäso tiež len v prípade *magna necessitate* (pozn. 44). Julián v žiadnej jeho reflexii podniknutých ciest nespomína, že by sám jedol mäsitý pokrm, ale vzhľadom na prostredie, v ktorom sa pohyboval, je veľmi pravdepodobné, že sa jeho konzumácii nevyhol. Napríklad Viliam z Rubruku o tom, že sám jedol mäso, referoval hneď na niekoľkých miestach (T'Serstevens 1966, 130-131 a 143). Spôsob, akým o tom informuje, dáva tušiť, že sa na dlhých cestách v odľahlých končinách nedalo bez prijímania mäsitého pokrmu zaobiť. Podobne to v oblasti zachovávanía rehoľných pravidiel bolo aj s obliekaním a tonzúrou. Julián uviedol, že si so spolubratmi nechali narásť vlasy aj brady a prijali svetský vzhľad (*habitu regulari in secularem mutato, barbis et capillis ad modum paganorum nutritis*), čím sa myslelo aj oblečenie (Marsina – Marek 2008, 27). Takéto niečo by bez dovolenia predstavených, prípadne pápeža vo forme výnimky zo zaužívaného pravidla, nebolo za štandardných okolností možné. Najstaršie zachované znenie dominikánskych konštitúcií hovorí o obliekaní v niekoľkých súvislostiach na viacerých miestach. Zdôrazňuje pritom každodenné nosenie rehoľného habitu prijatého pri oblečke.⁴⁸ Znemožnenie nosenia habitu a jeho odobratie rehoľníkovi sa aplikovalo len pri ťažkých a najťažších previneniach ako forma trestu za apostázu a herézu.⁴⁹ Preto sa voľný pohyb v inom ako rehoľnom oblečení nezaobišiel bez osobitného dovolenia kompetentnej autority.

Substanciálnym vonkajším znakom príslušnosti k rehoľnému stavu bola okrem habitu taktiež tonzúra spojená s holením si brady. Spôsob, akým sa o svoj zovňajšok v tejto veci musel každý dominikánsky rehoľník starať, precízne formulovala ich najstaršia legislatíva. Konštitúcie presne určili odstup ponechaného tonzúrneho oblúka vlasov nad ušami a stanovili pätnásť termínov počas roka, kedy sa mala brada a tonzúra upraviť.⁵⁰ Aj z tejto zaužívanej praxe potrebovali účastníci výprav dišpenz. Nie inak tomu bolo aj v prípade slúženia omší a zachovávanía povinnosti pravidelnej modlitby liturgie hodín. Už v roku 1230 vystavil pápež Gregor IX. dominikánom v provincii *Polonia*, ktorí boli z dôvodu hlásania evanjelia oddelení od komunit, privilegium o tom,

⁴⁷ „Nec eis liceat equitare, nisi infirmitate vel magna necessitate cogantur“ (Boccali 1995, 198).

⁴⁸ Dist. I, cap. 14, De recipiendis. „Et nunc, depositis vestibus secularibus et religiosis indutis, in nostram societatem in capitulo recipiantur“ (Thomas 1965, 324).

⁴⁹ Dist. I, cap. 24, De fratre qui apostaverit. „Si vero misertus sui redierit, depositis vestibis in claustro, nudus cum virgis in capitulum veniet et prostratus culpam suam dicet et humiliatus veniam petet et, quamdiu prelato placuerit, penis gravioris culpe subiacebit et in capitulo nudum se presentabit omnibus dominicis diebus“ (Thomas 1965, 338) a Dist. I, cap. 25, De gravissima culpa. „Hic quidem habitus et vestibis secularibus indutus exire“ (Thomas 1965, 339).

⁵⁰ Dist. I, cap. 20, De rasura. „Rasura sit superius non modica, ut religiosos decet, sit ut inter ipsam et aures non sint plus quam tres digiti. Tonsura fiat desuper aures. Que rasura et tonsura fiant hiis termnis: prima in Nativitate, secunda inter Nativitatem et Purificationem, partito tempore, tertia in Purificatione, quarta inter Purificationem et Pascha, quinta in Cena Domini, sexta inter Pascha et Pentecosten, septima in Pentecoste, octava inter Pentecosten et festum Petri et Pauli, nona in festivitate eorundem, decima in festivitate sancte Marie Magdalene, undecima in Assumptione sancte Marie, duodecima in Nativitate eiusdem, tertia decima in festo sancti Dionysii, quartadecima in festo Omnium Sanctorum, quintadecima in festo beati Andree“ (Thomas 1965, 331).

že môžu v prípade potreby sláviť omšu na prenosnom oltári.⁵¹ V súvislosti s tým potrebovali rehoľníci so sebou niest' aspoň minimálny počet liturgických kníh a paramentov, čo okrem iného cestovateľského vybavenia tvorilo ich základnú batožinu.

Juliánova výpoveď, ako i jeho vlastná správa sú v oblasti cestovateľských reálií veľmi strohé. Ani jeden text neobsahuje také presné popisy každodennej cestovateľskej rutiny, ako je to v prípade už spomínaného Viliama z Rubruku. Vďaka jeho detailnému popisu vieme, že mal so sebou Bibliu a breviár, prenosný oltár, paramenty a iné knihy (T'Serstevens 1966, 133 a 141). Hoci ide len o analógiu, nie je dôvod si myslieť, že by to na výpravách dominikánov z provincie *Hungaria* malo byť zásadne iné. Preto neprekvapí, že práve v čase, keď aktivity dominikánov na perifériách latinského kresťanstva naberali na intenzite, vydal pápež Gregor IX. 15. februára 1235 pre ich potreby niečo ako generálne privilegium, aby nemusela pápežská kancelária vydávať podobné dokumenty jednotlivo pre každú takúto dominikánsku činnosť v ktorejkoľvek časti vtedy známeho sveta. Obsah privilegia sa týkal prakticky všetkých oblastí misionárskeho života od vysluhovania sviatostí, udeľovania dišpenzov a svedných fakúlt cez používanie oltárov a právo budovať cirkevnú infraštruktúru tam, kde sa na to vyskytli vhodné podmienky (*Fratribus Ordinis Praedicatorum in terris Infidelium & Schismaticorum constitutis varia concedit privilegia*. BOP I 1729, 73-74, č. 123).⁵²

Záver

Pokúsili sme sa načrtnúť tri aspekty komunikačnej stratégie dominikánov v provincii *Hungaria* v 13. storočí. Hoci sa chronologicky prelínajú a na ich vzniku a priebehu participovala jedna rehoľná entita, mal každý z nich svoju vlastnú charakteristiku. Spoločným menovateľom všetkých troch by mohla byť snaha o komunikovanie osobitnej „uhorskej“ dominikánskej identity, ktorá bola spojená s pôsobením na periférii vtedajšieho latinského kresťanstva. Verbálne vyjadrenie našla v písomnej tvorbe vlastnej proveniencie, či už išlo o udalosti spojené s tatárskym vpádom, alebo o výpravy s cieľom doraziť do *Magna Hungaria*. Písať inštitucionálnu históriu znamená profilovať korporátnu identitu inštitúcie a zároveň do budúcnosti formovať jej kolektívnu pamäť (Hunčaga 2020b, 198). Analyzované texty o aktivitách rehole v periférnom prostredí uhorskej provincie sú ukážkou komunikácie, ktorá je do značnej miery sebainterpretačná. Má za cieľ prezprávať osudy uhorských bratov kazateľov smerom dovnútra inštitúcie, ako aj vytvoriť ich špecifický obraz v očiach súčasníkov, ktorí mendikantov ešte stále vnímali ako niečo nové a určitým spôsobom aj kontroverzné (Hunčaga – Huťka 2022, 94-103). Skutočnosť, že žobravé rehole boli na istú dobu jediné cirkevné inštitúcie, ktoré dokázali pomerne úspešne na vzdialených perifériách Západu realizovať pápežské predstavy, sa premietla aj do zvoleného naratívu. Jeho skrytým odkazom bolo povedomie určitej výnimočnej úlohy, ktorú dominikáni v Uhorsku zohrali v premene oblastí z pôvodných geografických periférií na ohniská konfrontácie latinského kresťanstva

⁵¹ 10. marca 1230 „Cum necesse fuerit, in altari portabili liceat vobis celberare divina“ (BOP I 1729, 32, č. 39).

⁵² Inocent IV. pre dominikánov takéto privilegium zopakoval 23. júla 1253 a menovite uviedol, v akých lokalitách sa môže aplikovať. „Innocentius Episcopus, Servus Servorum Dei, dilectis filiis Fratribus de Ordine Predicatorum in terris Saracenorum, Paganorum, Grecorum, Bulgarorum, Cumanorum, Aethiopum, Syrorum, Iberorum, Alanorum, Gazarorum, Gothorum, Zicocorum, Ruthenorum, Jacobitarum, Nubianorum, Georgianorum, Armenorum, Indorum, Moflitorum, Tartarorum, Hungarorum maioris Hungarie, Christianorum captivorum apud Tartaros, aliarumque Infidelium nationum Orientis, seu quarumcunque aliarum partium proficiscentibus, Salutem Apostolicam Benedictionem“ (BOP I 1729, 237-238, č. 311).

s herézou, schizmou a pohanstvom. Hlavným činiteľom tohto procesu bolo okrem sebainterpretačného aspektu aj budovanie kláštornej siete v prvej línii na hranici s náboženskou a geopolitickou perifériou.

Keďže v rámci týchto aktivít nešlo len o „klasickú“ evanjelizačno-misijnú expanziu, ale aj o strategické umiestnenie nových cirkevných inštitúcií pri dôležitých komunikačných uzloch ako vstupných bránach do Uhorska, ich prirodzeným dôsledkom bola postupná integrácia vonkajších, ako aj vnútorných periférnych oblastí do latinskej kresťanskej západnej Európy a do širšieho európskeho hospodárskeho systému (Fügedi 1970, 983-987; Pow 2019, 248, mapy 6-7). Proces budovania cirkevnej infraštruktúry v období vrcholného stredoveku narazil miestami na svoje teritoriálne limity. Týkalo sa to najmä území, na ktorých náboženský pluralizmus kládol na misionárov špecifické požiadavky v *cura animarum*. Bohaté skúsenosti s pôsobením v takomto kresťansky nehostinnom prostredí mali najmä dominikáni a františkáni *in partibus Cumanorum*, *in partibus Bosnie* a *in partibus infidelium*. Výsledkom ich aktivít nebol len pasívny ideologický transfer v smere centrálne oblasti – periféria, ale išlo o vzájomné pôsobenie, v rámci ktorého sa obidve strany učili navzájom komunikovať. Základným prvkom takéhoto komunikačného vzťahu bol jazyk. Vzhľadom na skutočnosť, že medzi dominikánmi existovala snaha osvojiť si lokálne jazyky už v prvej polovici 13. storočia, mali v porovnaní s ich súčasníkmi z radov sekulárneho duchovenstva náskok, ktorý kompetentné cirkevné authority prijímaním novej legislatívy začali doťahovať až začiatkom 14. storočia (Schneider 2012, 91).⁵³ Tam, kde kvôli neznámemu jazyku nedokázali dominikáni miestnemu obyvateľstvu porozumieť sami, poslúžili si tlmočníkmi.⁵⁴

Charakteristickým znakom dominikánskeho života bola vysoká mobilita. Časté presúvanie sa z kláštora do kláštora v rámci provincie, ako aj mimo nej bolo samozrejmosťou. Z rozličných dôvodov mohlo byť v niektorých lokalitách na cestách trvajúcich aj niekoľko mesiacov až 10 % členskej základne rehole (Kaczmarek 2008, 60). Tie zahŕňali akademickú peregrináciu, účasť na kapitulách (generálne aj provinciálne), *praedicatio crucis*, návštevy pápežskej kúrie, pôsobenie v diplomatických sprievodoch, špeciálne úlohy zverované bratom v pozícii pápežských legátov a samozrejme,

⁵³ V prípravnej fáze koncilu vo Vienne adresoval katalánsky filozof a misionár Rajmundus Lullus v máji roku 1309 pápežovi Klementovi V. posolstvo v podobe traktátu *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*. V druhom diele traktátu zdôraznil znalosť orientálnych jazykov ako nevyhnutný predpoklad obrátenia obyvateľov Svätej zeme. Podľa neho sa za týmto účelom mali v Paríži, Ríme a Toledu zriadiť študijné centrá pre štúdium arabského, hebrejského, gréckeho a tatárskeho jazyka (Lecler 1965, 82-83). Koncil požiadavku Lullu modifikoval a v dekrétu *Inter sollicitudines* rozhodol o zriadení jazykových škôl na pápežskom dvore, v Paríži, Oxforde, Bologni a Salamanke. Na každom mieste mali byť katolícki vyučujúci (po dvoch pre každý jazyk) zbehlí v jazyku arabskom, hebrejskom a chaldejskom. Koncil bral túto záležitosť veľmi vážne a stanovil aj spôsob financovania jednotlivých škôl. „Ut igitur peritia linguarum huiusmodi possit habiliter per instructionis efficaciam obtineri hoc sacro approbante concilio scholas in subscriptarum linguarum generibus ubicunque Romanam curiam residere contigerit nec non in Parisiensi et Oxoniensi Bononiensi et Salamantino studiis providimus erigendas statuentes ut in quolibet locorum ipsorum teneantur viri catholici sufficientem habentes Hebraicae Arabicae et Chaldaee linguarum notitiam duo videlicet uniuscuiusque linguae periti qui scholas regant inibi. Quibus equidem in Romana curia legentibus per sedem apostolicam in studiis vero Parisiensi per regem Franciae in Oxoniensi Angliae Scotiae Hiberniae ac Waliae in Bononiensi per Italiae in Salamantino per Hispaniae praelatos monasteria capitula conventus collegia exempta et non exempta et ecclesiarum rectores in stipendiis et sumptibus volumus provideri contributionis onere singulis iuxta facultatum exigentiam imponendo privilegiis et exemptionibus quibuscunque contrariis nequaquam obstantibus quibus tamen nolumus quoad alia praeiudicium generari“ (Baron – Pietras 2003, 582-585).

⁵⁴ „Qui eas nobis est interpretatus [...] ex ipsis conductis interpretibus in festo apostolorum Petri et Pauli proximo transacto [...] proximo celebratum miserunt quemdam interpretem de eorum vita cupientes certificari“ (Marsina – Marek 2008, 45-47).

výpravy na perifériu. Posolstiev, ktoré pendlovali medzi latinským Západom a Východom, či už bol kresťanský, alebo nie, bolo v 13. storočí pomerne veľa. Sú zmapované z prostredia Itálie (iniciované pápežmi a jednotlivými mestskými republikami), francúzske počas panovania Ľudovíta IX., zo *Sacrum Imperium Romanum*, z Poľska a samozrejme, z Uhorska. Niektoré boli orientované nábožensky, iné nábožensko-politicky alebo obchodne. V čele jedných bolo duchovenstvo najmä z radov dominikánov a františkánov, v čele iných príslušníci kupeckej vrstvy, obchodníci a diplomati – laici (Liščák 2014, 51-58). Uhorskí dominikáni boli medzi úplne prvými, ktorí sa na takéto výpravy podujali a ktorých počiny rezonovali aj mimo vlastnej historiografie.⁵⁵ Stali sa priekopníkmi, na ktorých pionierske aktivity nadviazali najmä od pontifikátu Inocenta IV. ďalšie posolstvá z radov dvoch najväčších a najrozšírenejších mendikantských reholí (Czekalska 2019, 81).⁵⁶ Taktiež nemalou mierou prispeli k tomu, že sa na koncile v Lyone riešila aj tatárska otázka, ktorú pápež hneď v otváracom príhovore 28. júna 1245 zaradil medzi päť hlavných koncilových bodov (Wolter – Holstein 1965, 63). Keď bol Viliam z Rubruku na ceste pozdĺž toku rieky Volgy smerom ku Kaspickému moru, zaznamenal, že niekedy v polovici augusta roku 1253 tam stretol dvoch bývalých uhorských klerikov a Kumána, ktorý vedel latinsky a bol v Uhorsku pokrstený františkánmi. Okrem toho dodal, že všetko, čo sa dozvedel o tamojšom kraji, ktorý nazval *Pascatir*, mu sprostredkovali bratia kazatelia – dominikáni (T'Serstevens 1966, 141-142).

Prvá polovica 13. storočia patrila v Uhorsku spomedzi mendikantov, či to bolo na periférii alebo nie, dominikánom. Už v rokoch 1221 a 1228, keď generálne kapituly rehole kreovali najstaršie provincie (medzi nimi aj Uhorskú), počítali kapitulári s tým, že sa niektoré spomedzi týchto najstarších dominikánskych entít stanú základňami pre misie medzi pohanmi (Müller 1999, 328). Niekde bratia kazatelia v ich pestrých aktivitách nadviazali na svojich predchodcov,⁵⁷ inde boli priekopníkmi oni sami. Všetky tieto postoje zahrnuli do ich osobitnej komunikačnej stratégie, aby písomne zaznamenané súčasníkmi, začlenili Uhorsko do latinskej historiografickej tradície svojej doby. Kresťanská krajina už od čias „najsvätejšieho vyznávača Štefana, kráľa Panónov“ (Marsina 1997, s. 65), sa sama stala zdrojom misionárov a vyslancov typu brata Juliána a spoločníkov, ktorí v snahe nájsť a pokresťančiť svojich etnických príbuzných doputovali na hranice vtedajších

⁵⁵ V kronike Albericha z Trois Fontaines je pre rok 1237 zaznamenané, že „Igitur rumor erat, hunc populum Tartarorum in Cumaniam & Hungariam velle venire, sed utrum hoc verum sit, missi sunt de Hungaria quatuor fratres praedicatorum, qui usque ad veterem Hungariam per centum dies iverunt, quibus reversis nunciaverunt, quod Tartari jam veterem Hungariam occupaverant, & suae ditioni subjecerant“ (Pertz 1874, 564).

⁵⁶ Dve výpravy ad Tartaros s požehnaním pápeža Inocenta IV. boli dominikánske a na cestu sa vydali niekedy od marca do apríla v roku 1245. Jednu viedol Andreas de Longjumeau v rokoch 1245 – 1247, ktorý sa potom zúčastnil ešte aj na inej diplomatickej ceste v rokoch 1249 – 1251 už z iniciatívy Ľudovíta IX. na dvor chána Güyüka. Jeho výpravy zaznamenal benediktínsky kronikár Matúš Parížsky v *Chronica Maiora*. V druhej výprave pod vedením Ascelina z Cremony bol Simon de Santo Quintino, ktorý putovanie zdokumentoval a pod názvom *De historia Tartarorum* sa nachádza v *Speculum Historiale* od dominikána Vincenta z Beauvais. (Guzman 1971, 232-249; Kaeppli 1970, 70; Kaeppli 1980, 348). O počte výprav sa vedie diskusia. Podľa niektorých bádateľov boli štyri, podľa iných len tri (Guzman 1971, 234; Altaner 1924, 52, 124 a 128).

⁵⁷ V Pobaltí tamojší dominikáni v niektorých lokalitách pokračovali v tom, čo pred nimi začali príslušníci Rádu nemeckých rytierov. Pápež Gregor IX. v dokumente zo 17. septembra 1230 dokonca nabádal na ich vzájomnú spoluprácu, aby s nasadením a plnou silou kázali proti nebezpečným a pohanským Prusom (BOP I 1729, 32, č. 40). V Uhorsku povolal Ondrej II. do Sedmohradska v roku 1211 Rád nemeckých rytierov na ochranu hraníc pred pohanskými Kumánmi. (Fejér III/1 1829, 106-108). V roku 1218 už malo v oblasti ich pôsobenia existovať aj kumánske biskupstvo s kapitulou (Theiner 1859, 18, č. 27).

najvzdialenejších periférií.⁵⁸ Prispeli tak ku špecifickej inštitucionálnej paradigme Rehole kazateľov, ktorá v polovici 13. storočia patrila k základnému stavebnému kameňu jej korporátnej identity. Ďaleko od domovskej provincie vytvárali putujúci mendikanti záchytné východiskové body – misijné stanice s malými komunitami.⁵⁹ Vznikla tak „periférna“ komunikačná sieť žobravých reholí, ktorá slúžila ich vlastným potrebám, ako aj pápežskej kúrii pri realizovaní jej predstáv o šírení latinského kresťanstva tam, kde ešte nebolo.

Tam, kde neexistovala žiadna, alebo len minimálna cirkevná infraštruktúra, boli mendikanti ideálnou voľbou pre prvotnú misiu založenú na elementárnej christianizácii, sporej s kázaním a vysluhovaním sviatostí. Tento prístup mal vytvoriť predpoklady pre budúcu inštitucionalizáciu cirkevných štruktúr, ktoré by sa už potom riadili štandardnými postupmi (Hunčaga 2020a, 265). Z pohľadu dominikánov je v rámci zmieňovanej dynamiky rozvoja kláštornej komunikačnej siete mendikantov zaujímavosťou skutočnosť, že ich v Uhorskom kráľovstve v pozícii lídrov vystriedali františkáni (Fügedi 1970, 972; Marek 2018, 103; Vrankić 2022, 118-124). Menší bratia priestor periférie na línii misijného valu medzi Pobaltím a Jadranom nielenže početne opanovali, ale od dominikánov prevzali tiež iniciatívu v aktívnej angažovanosti sa na východných misiách ďaleko za hranicami latinského kresťanstva (Viliam z Rubruku, Ján de Plano Carpini).

REFERENCES

- Altaner, Berthold.* 1924. Die Dominikanermissionen des 13. Jahrhunderts. Habelschwerdt.
- Analecta Franciscana.* 1885. Chronica fratris Jordani. *Analecta franciscana sive chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum minorum spectantia*, tom. 1. Quaracchi, 1-49.
- Analecta Franciscana.* 1897. A Bessa, Bernardi (ed.). *Passio sanctorum martyrum fratrum Beraldi, Petri, Adiuti, Othonis in Marochio martyrizatorum*, tom. 3. Quaracchi, 579-596.
- Balázs, Zágorkhidi Czígány.* 2001. A domonkos rend konventjei a XIII. századi Magyarországon, In *Tanítvány 2*, 81-95.
- Baron, Arkadius – Pietras SJ, Henryk (eds.)* 2003. Dokumenty soborów powszechnych. Text grecki, łaciński, polski, tom. II (869 – 1312). Kraków.
- Bériou, Nicole – Hodel Bernard.* 2019. *Sain Dominique de l'ordre des frères prêcheurs. Témoignages écrits.* Paris.
- Boccali M. Giovanni (ed.)*. 1995. *Regula non bullata.* Fontes Franciscani. Assisi.
- Bhreathnach, Edel.* 2019. Introduction. In *Krasnodebska, Malgorzata – Edel Bhreathnach, D'Aughton – Smith, Keith (eds.)*. *Monastic Europe. Medieval Communities, Landscapes, and Settlements.* Turnhout.
- Braun, Mathias* 1939. *Missionary Problems in the Thirteenth Century: A Study in Missionary Preparation.* In *The Catholic Historical Review*, n. 2, vol. 25, 146- 159.

⁵⁸ Toto presvedčenie potvrdzuje aj *Vitae Fratrum*, v ktorom Frachet zaznamenal list istého brata Benedikta adresovaný približne v roku 1238 (teda zrejme po návrate brata Juliána z jeho druhej výpravy za Kumánmi) Rajmundovi z Peňafortu, magistrovi rehole. Podľa Benedikta pokrstení Kumáni prejavovali chvályhodnú oddanosť v zdržiavaní sa jedla počas Veľkého pôstu, ako aj v iných kresťanských rituáloch (tam in *ieiuniis quadragesimalibus, quam alii christiani ritus observanciis*). List tohto bližšie nešpecifikovaného dominikána vo všeobecnosti odrážal predstavu jeho spolubratov o tom, že Kumáni túžia prijať katolícku vieru – *fidem catholicam pro viribus imitantur* (MOPH I 1896, 309).

⁵⁹ Podľa *De locis Fratrum Minorum et Predicatorum in Tartaria*, ktoré je síce z prvej polovice 14. storočia (veľmi pravdepodobne to vzhľadom na okolnosti v 13. storočí nebolo iné), mali dominikáni v Kaffe asig-novaných šesť bratov, z toho dvoch presbyterov, dvoch klerikov a dvoch profesorov a v Tane troch nešpecifikovaných bratov (Loenertz 1932, 73).

- Burkhardt, Julia.* 2016. Predigerbrüder im Bienenstock des Herrn. In Von Heusinger, Sabine – Füllenbach OP, H. Elias – Senner OP, Walter – Springer, Klaus-Bernward (edd.). Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter. Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens (Neue Folge) 21. Berlin; Boston, 183-206.
- Cantimpratani OP, Thomae.* 1627. Bonum universale de apibus. Douai.
- Czekalska, Renata.* 2019. The Journry of Benedictus Polonus or a European Discovery of Asia before Marco Polo. In *Acta Via Serica*, 4/2, 79-95.
- Dekański, Dariusz.* 1999. Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Gdańsk.
- Dekański, Dariusz.* 2006. Kilka uwag o dominikanach na Pomorzu Gdańskim i w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach okresu średniowiecza z uwzględnieniem propozycji badań i ich koordynacji. In Gapski, Henryk – Kłoczowski, Jerzy – Spież OP, Jan (eds.). Dzieje dominikanów w Polsce. XIII-XVIII wiek. Lublin, 89-102.
- Denifle OP, Heinrich.* 1886. Quellen zur Gelehrten-geschichte des Predigerordens im 13. und 14. Jahrhundert. In *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters II*, Berlin, 165-248.
- Fejér, Georgii (ed.).* 1829. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis III/1. Budaë.
- Fejér, Georgii (ed.).* 1829. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis III/2. Budaë.
- Fejér, Georgii (ed.).* 1829. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV/1. Budaë.
- Fejér, Georgii (ed.).* 1829. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV/3. Budaë.
- Ferrarius OP, Sigismundus.* 1637. De rebus Ungaricae provinciae Ordinis praedicatorum. Viennae.
- Freed, B. Joh.* 1997. The Friars and German Society in the Thirteenth Century. The medieval academy of America. Cambridge – Massachusetts.
- Fügedi, Erik.* 1970. La formation des villes et les ordres mendiants en Hongrie. In *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, n. 4, 25e année, 966-987.
- Guzman, G. Gregory.* 1971. Simon of Saint-Quentin and the Dominican Mission to the Mongol Baiju: A Reappraisal. In *Speculum* 46/2, 232-249.
- Hautala, Roman.* 2016. Early Hungarian Information about the Mongol Western Campaign (1235-1242). In *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 69/2, 183-199.
- Hunčaga OP, Gabriel.* 2013. Dominikáni na ceste k intelektuálnym elitám vrcholného stredoveku. Kraków – Bratislava.
- Hunčaga OP, Gabriel.* 2020a. Ján z Wildeshausenu OP (†1252) – mendikant biskupom. Výnimka, alebo pravidlo? In Glejtek, Miroslav et al. (eds.). Arcibiskupi a biskupi Uhorska. Moc prelátov a jej prejavy v stredoveku. Bratislava, 243-269.
- Hunčaga OP, Gabriel.* 2020b. Svätý Dominik ako atribút kolektívnej identity v obrazových rodokmeňoch dominikánov v 15. storočí. In *Kultúrne dejiny – Supplement 11*, 174-209.
- Hunčaga OP, Gabriel – Huťka, Miroslav.* 2022. Žobravé rehole a stredoveké mestá. Pôsobenie mendikantov v stredovekom urbánnom prostredí. Ružomberok.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig.* 2019. At Blackfriars Priory: Dominican Priors within Urban Geography in Medieval Scandinavia. In *Krasnodebska, Malgorzata – Edel Bhreathnach, D'Aughton – Smith, Keith (eds.). Monastic Europe. Medieval Communities, Landscapes, and Settlements.* Turnhout.
- Jedin, Hubert – Latourette S., Kenneth – Martin, Jochen.* 2004. Atlas zur Kirchengeschichte: Die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart. Freiburg; Basel – Wien.
- Jensen, Kurt Villads.* 2017. Is it Good to be Peripheral? In *Livland – eine Region am Ende der Welt? Forschungen zum Verhältnis zwischen Zentrum und Peripherie im späten Mittelalter. Quellen und Studien zur baltischen Geschichte* 27. Köln, 483-494.
- Kaczmarek, Krzysztof.* 2008. Średniowieczne podróże wielkopolskich dominikanów. In *Studia Periegetica*, tom. 2. Poznań, 55-71.
- Kaeppli OP, Thomas.* 1970. *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. I. Romae.

- Kaeppli OP, Thomas*. 1980. *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, vol. III. Romae.
- Kaeppli OP, Thomas (ed.)*. 1949. *Staphanus de Salaniaco et Bernardus Guidonius: In quatuor in quibus Deus Praedicatorum ordinem insignivit. Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica XXII*. Romae.
- Kłoczowski, Jerzy*. 2008. *Polska prowincja dominikańska w średniowieczu i Rzeczypospolitej obojga (wielu) narodów*. Poznań.
- Laurent OP, Marie-Hyacinthe (ed.)*. 1935. *Monumenta sancti patris nostri Dominici – Acta canonisationis, Libellus de principiis praedicatorum, Legendae Petri Ferrandi, Constantini Urbevetani, Humberti de Romanis : Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Historica XVI*. Roma.
- Lecler, Joseph*. 1965. *Geschichte der ökumenischen Konzilien*. Vienne, Band VIII. Mainz.
- Liščák, Vladimír*. 2014. *Po stopách bratra Odorika. Styky Evropy a mongolské Číny ve 13. a 14. století (s přílohou Bibliotheca Odoriciana)*. Brno.
- Loenertz OP, Raymond-Joseph*. 1932. *Les Missions dominicaines en Orient au quatorzième siècle et la Société des frères pègrinants*. In *Archivum fratrum praedicatorum*, vol. 2. Romae, 1-83.
- Luard, Henry-Richard (ed.)*. 1882. *Matthaei Parisiensis, monachi Sancti Albani, Chronica majora*. vol. VI. London.
- Maier, T. Christoph*. 1994. *Preaching the Crusades. Mendicant Friars and the Cross in the Thirteenth Century*. Cambridge.
- Marek, Miloš*. 2006. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin.
- Marek, Miloš*. 2018. *Kacíři, heretici, bludáři a zápas proti kacířstvu v stredovekom Uhorskom kráľovstve [Heretics, Apostates, Schismatics and the Fight Against Heresy in the Medieval Kingdom of Hungary]*. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 11/2, 98-131
- Marsina, Richard (ed.)*. 1997. *Legendy stredovekého Uhorska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice.
- Marsina, Richard*. 2005. *Správy dominikána brata Juliána o starých Maďaroch a Tatároch z rokov 1237 a 1238*. In *Frimmová, Eva – Klecker, Elisabeth (eds.) Itineraria Posoniensia*, Bratislava, 63-74.
- Marsina, Richard – Marek, Miloš (eds.)*. 2008. *Tatársky vpád. Historické rozprávanie o strašných udalostiach, ktoré priniesli obyvateľom Uhorského kráľovstva veľa utrpenia a celú krajinu priviedli na pokraj skazy*. Budmerice.
- Miławicki OP, Marek*. 2008. *Misyjne tradycje polskich dominikanów. Zaangażowanie synów św. Jacka w działalność misyjną Kościoła i Zakonu Kaznodziejskiego*. In *Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie*. Matei, Erwin – Pobóg-Lenartowicz, Anna – Rowińska-Szczepaniak, Maria. Opole, 483-509.
- Müller, Anne*. 1999. *Die dominikanische Mission 'inter infideles et scismaticos'. Konzepte, Leitbilder und Impulse bei Humbert de Romanis*. In *Melville, Gert – Oberste, Jörg (edd.) Die Bettelorden im Aufbau. Beiträge zu Institutionalisierungsprozessen im mittelalterlichen Religiosentum, (Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter 11)*, Münster in Westfalen, 321-382,
- Oberste, Jörg*. 2003. *Der Kreuzzug gegen die Albigenser. Ketzerei und Machtpolitik im Mittelalter*. Berlin.
- Ohler, Norbert*. 2003. *Cestování ve středověku*. Jihlava.
- Pertz, Georgius-Heinricus (ed.)*. 1874. *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium. Monumenta Germaniae Historica – Scriptores*, tom. XXIII. Hannoverae.
- Pow, Stephen*. 2019. *Hungary's Castle Defense Strategy in the Aftermath of the Mongol*

- Invasion (1241 – 1242). In *Fortifications, defence systems, structures and features in the past/ Fortifikacije, obrambeni sustavi i strukture u prošlosti. Zbornik instituta za arheologiju (Serta instituti archaeologici)*, knjiga/volume 13. Zagreb, 239-250.
- Quétif OP, Jacques – Échard OP, Jacques (eds.). 1719. *Scriptores ordinis praedicatorum recensiti, notisque historicis et criticis illustrati I. Lutetiae Parisiorum.*
- Rabić, Nedim. 2016. Im toten Winkel der Geschichte. Johannes von Wildeshausen als Bischof von Bosnien 1233/34-1237. In Von Heusinger, Sabine – Füllenbach OP, H. Elias – Senner OP, Walter – Springer, Klaus-Bernward (edd.). *Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens (Neue Folge)*, Band 21. Berlin – Boston, 53-69.
- Reichert OP, Benedikt (ed.). 1896. *Gerardi De Fracheto. Vitae Fratrum ordinis Praedicatorum. Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica I.* Roma.
- Reltgen-Tallon, Anne. 2002. Les provinces d'Europe centrale et orientale dans l'histoire de la dominicaine du Moyen Age. In Kłoczowski, Jerzy – Spież OP, Jan (eds.). *Dominikanie w środkowej Europie w XIII.-XV. wieku: Studia nad historią dominikanów w Polsce III.* Poznań, 73-86.
- Regesta Pontificorum Romanorum.* 1957. Potthast, August (ed.). *Inde ab a. post Christum natum MCXCVII ad a. MCCCIV.* tom. I. Graz.
- Reichert OP, Benedikt (ed.). 1898. *Acta capitulorum generalium Ordinis praedicatorum 1220 – 1303.* Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica III. Roma
- Reichert OP, Benedikt (ed.). 1900. *Litterae encyclicae magistrorum generalium Ordinis praedicatorum ab anno 1233 usque ad annum 1376.* Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica V. Roma.
- Ripoli OP, Thomas – Bremond OP, Antonio (eds). 1729. *Bullarium Ordinis Praedicatorum I.* 1215 – 1280. Romae.
- Ripoli OP, Thomas – Bremond OP, Antonio (eds). 1739. *Bullarium Ordinis Praedicatorum VII.* Supplementa complectus ab anno 1210 – ad 1739. Romae.
- Robson, Michael. 2006. *The Franciscans in the Middle Ages.* Woodbridge.
- Rozynkowski, Waldemar. 2006. Kierunki badań nad dominikanami w Polsce. In Gapski, Henryk – Kłoczowski, Jerzy – Spież OP, Jan (eds.) *Dzieje dominikanów w Polsce. XIII-XVIII wiek.* Lublin, 77-88.
- Schneider, Reinhard. 2012. *Vom Dolmetschen im Mittelalter. Sprachliche Vermittlung un weltlichen und kirchlichen Zusammenhängen.* Wien – Köln – Weimar.
- Smičiklas, Tadija (ed.). 1905. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae III.* Diplomata annorum 1201 – 1235. Zagreb.
- Suess, Paulo. 1995. Die Missionsidee des Franz von Assisi. In *Gemeinschaft unterwegs zum Heil der armen Anderen.* In *Munchener theologische Zeitstrift*, 46/3, 281-294.
- Theiner, Augustinus (ed.). 1859. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia.* Tomus primus. Ab Honorio PP. III. usque ad Clementem PP. VI. (1216 – 1352). Romae.
- Thomas OP, Hendrik-Antonius (ed.). 1965. *De oudste Constituties van der Dominicanen.* Voorgeschiedenis Tekst, Bronnen, Ontstaan en Ontwikkeling (1215 – 1237). Leuven.
- T'Serstevens, Albert. 1966. *Předchůdcové Marka Pola.* Praha.
- Vrankić, Petar. 2022. Der Dominikanerorden und die „Bosnische Kirche“. In Dóci OP, Viliam Štefan – Prügl, Thomas (eds.). *Building bridges and paving the way: Dominicans at the frontiers of catholic christianity.* *Dissertationes Historicae*, vol. XL. Roma, 77-127.
- Waitz, Georgius (ed.). 1879. *Chronica minor auctore minorita Erphordiensi.* *Monumenta Germaniae Historica – Scriptores*, tom. XXIV. Hannoverae.

- Wolter SJ, Hans – Holstein SJ, Henri. 1965. Histoire de conciles oecuméniques. Lyon I et Lyon II. tom. 7. Paris.
- Wysokiński OP, Ireneusz. 2008. Błogosławiony Sadok w tradycji polskiej i węgierskiej. In Matei, Erwin – Pobóg-Lenartowicz, Anna – Rowińska-Szczepaniak, Maria (eds.). Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie. Opole, 379-388.
- Zovkić, Mato. 2005. Uporaba Svetoga Pisma među bosanskim krstjanima. In Kamberović, Husnija – Kruhek, Milan (eds.). Fenomen “krstjani” u srednjovjekovnoj Bosni i Humu. Sarajevo – Zagreb, 587-610.

Zoznam skratiek

AF = Analecta Franciscana

BOP = Bullarium Ordinis Praedicatorum

MOPH = Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica

n. = numerus

RPR = Regesta Pontificorum Romanorum

SOP = Scriptores ordinis praedicatorum recensiti, notisque historicis et criticis illustrati

tom. = tomus

vol. = volumen

PhDr. Mgr. Gabriel Peter Hunčaga OP, PhD.

Trnava University in Trnava

Faculty of Theology

Department of Biblical and Historical Sciences

Kostolná 1

814 99 Bratislava

Slovakia

peter.huncaga@truni.sk

ORCID ID: 0000-0002-7803-5727